

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет психології
Кафедра соціальної реабілітації та соціальної педагогіки

На правах рукопису

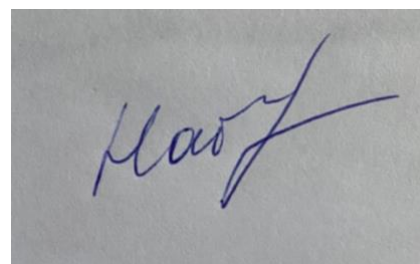
Набитович Тетяна Юріївна
**«Соціально-педагогічні технології професійного самовизначення
підлітків у закладі загальної середньої освіти»**

Кваліфікаційна робота на здобуття
ступеня бакалавра соціальної педагогіки

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук
доцент кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки
Васильєва-Халатникова Марина Олександрівна

Допустити до захисту в ДЕК
кафедра соціальної реабілітації та соціальної педагогіки
завідувач кафедри:
доктор психологічних наук, професор
Чуйко О.В.

_____
(підпис)

Київ – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	13
1.1. Зміст та особливості професійного самовизначення підлітків у науковій та прикладній літературі.....	13
1.2. Професійне самовизначення підлітків у закладі загальної середньої освіти.....	15
1.3. Соціально-педагогічні технології професійного самовизначення підлітків у закладі загальної середньої освіти.....	29
Висновки до першого розділу	36
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	39
2.1. Організація та хід дослідження соціально-педагогічних технологій професійного самовизначення підлітків у закладі загальної середньої освіти.....	39
2.2. Результати дослідження соціально-педагогічних технологій професійного самовизначення підлітків у закладі загальної середньої освіти.....	40
2.3. Структурно-функціональна модель соціально-педагогічних технологій професійного самовизначення підлітків у закладі загальної середньої освіти.....	49
Висновки до другого розділу	55
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59
ДОДАТКИ	64

ВСТУП

Актуальність теми. Соціально-економічні зміни в країні, перехід від індустріального суспільства до постіндустріального й інформаційного, поступово змінюють параметри соціального життя населення так, що ефективна професійне самовизначення підлітка, утворення його професійної орієнтації, соціалізація, соціально-професійна адаптація випускника закладу загальної середньої освіти стає можливою тільки завдяки ціленаправленій підготовці та педагогічній підтримці.

Поняття педагогічної підтримки О.С.Газман [1] визначав як процес спільного визначення з дитиною його власних інтересів і шляхів подолання проблем, що заважають зберегти людську гідність і самостійно досягати бажаних результатів в різних сферах діяльності і життєдіяльності.

«Професійна орієнтація» - це цілісна система, що складається з взаємопов'язаних компонентів, об'єднаних спільністю мети та єдністю управління: професійна освіта, розвиток інтересів, нахилів школярів у різних видах діяльності - ігрової, пізнавальної, трудової (професійна активізація); професійна психодіагностика; професійна консультація; професійний відбір (підбір); професійна адаптація і професійне виховання » [14].

Існуючу проблему професійного самовизначення пов'язують з протиріччями між насправді діючими мотиваційними стимулами школярів і системою зовнішніх стимулів, що характеризують сучасну практику роботи закладів загальної середньої освіти.

Ми визначаємо поняття таким чином, «професійне самовизначення» – це самодетермінована особистісна діяльність, спрямована на інтеграцію професійного уявного та професійного майбутнього, що розгортається на рівні самопізнання, цілепокладання та саморегуляції поведінки людини як суб'єкта професійної діяльності.

Цей процес має характер діяльності, оскільки інтегрує в структурних компонентах провідну діяльність як актуальну (реальну) з професійною – як ідеальною, до якої особистість прагне або готує себе потенційно.

Формування поля мотивації школярів полягає не в тому, що вони формально засвоїли моральні цінності, що містяться в соціальних вимогах, нормах і правилах поведінки, а в тому, що вони розуміють ці вимоги, норми і правила і утворюють на їх основі індивідуальну переконаність, що забезпечує соціальну активність, діяльну позицію кожного школяра по відношенню до свого майбутнього.

Проблему вибору майбутнього фаху підростаючим поколінням в її історичному аспекті досліджували В. Аванесов, А. Вихрущ, М. Ільюк, В. Рак. Зарубіжний досвід професійної орієнтації молоді, що навчається, знайшов відображення в роботах Г. Дмитрієва, І. Керестеня, П. Омеляненко, М. Павлової, Л. Сундукової, Ю. Укке, О.Браславської [31].

Соціально-економічні аспекти професійного самовизначення підлітків проаналізовано в дослідженнях М. Тітми, Г. Чередніченко, В. Шубкіна, О.В.Мельник [23].

Професійне самовизначення підлітків завжди була важливим завданням закладу загальної середньої освіти. Насправді все інакше. Якщо профорієнтація здійснюється, то зазвичай це хаотично. Кабінети профорієнтації прибрано, зв'язки з підприємствами розірвано. Професійне самовизначення підлітків у закладів загальної середньої освіти відбувається стихійно через неграмотні або відсутні професійні консультації.

Основна суперечність полягає в тому, що, незважаючи на поглиблені дослідження з питань професійного самовизначення, існує багато способів виявлення професійної компетентності, часто профорієнтаційно-консультаційна робота здійснюється без оцінки реальних потреб, а самостійний відбір професій за навичками не пропагується. Ця суперечність пов'язана з відсутністю педагогічної практики: законодавчих і нормативних

актів, методичної документації, обміну специфічним досвідом з трудової орієнтації.

Об'єкт дослідження: професійне самовизначення підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Предмет дослідження: соціально-педагогічні технології професійного самовизначення підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати і практично дослідити соціально-педагогічні технології професійного самовизначення підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати зміст та особливості професійного самовизначення підлітків в науковій та прикладній літературі.

2. Дослідити соціально-педагогічні технології професійного самовизначення підлітків у закладі загальної середньої освіти.

3. Розробити структурно-функціональну модель соціально-педагогічних технологій професійного самовизначення підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Методи дослідження: загальнонаукові (опис, аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація, конкретизація), метод анкетування, статистичний аналіз емпіричних даних, моделювання.

Методологічні та теоретичні основи дослідження: методологічною основою дослідження стали вихідні положення праць зарубіжних та вітчизняних вчених: О.А.Вороніної, Л.І. Божович, Л.С.Виготського, О.Є. Клімова, Таланової С.І., Волкова Б.С. А. Маслоу, А. Ро, К. Роджерс, Д.Сьюпер, Е. Фромм, Д. Фромман, Х. Хекхаузен, Е. Еріксон, Є.П Єрмолаєвої, Л.Б. Шнейдер, Ю.П. Поваренкова, Н.Л. Іванової, М.М. Абдуллаєвої та інших.

Особливості професійної підготовки та розвитку особистості майбутніх фахівців, зокрема психологів, досліджені в роботах В. Волошиної, Л.Долинської, С. Максименка, В. Панка, Н. Пов'якель, Ю. Приходько, Н. Чепелевої, О. Щотки та інших вітчизняних вчених.

Перспективи подальших наукових досліджень.

На сучасному етапі відчувається нестача змістовних сучасних досліджень, щодо питань професійного самовизначення підлітків. Перспективними питаннями для подальших досліджень є такі: «Які існують чинники вибору та як вони впливають на остаточне рішення про вибір професії», «Чим зумовлюється вибір професійного напрямку та від чого це може залежати», «Чому такий великий відсоток людей в результаті обирає професію не відповідно своїм інтересам», «Які недоліки профорієнтаційної системи вбачають фахівці, що безпосередньо займаються цим питанням», «Які технології педагогічної профорієнтаційної роботи найбільш адаптовані та підходящі для українських реалій.

Інформація про вибірку і дослідження. Емпіричне дослідження щодо впливів, бажань та проведених профорієнтаційних заходів було проведене на базі СЗШ №258 1-3 ступенів міста Києва. Обсяг вибірки склав 57 осіб. Дана чисельність респондентів забезпечить високу якість та достовірність результатів дослідження.

Анкета опитування складалася з 10ти питань, 9 з яких містили 4 і більше варіантів вибору. Апробація результатів та публікації.

Структура наукової роботи: Бакалаврська кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Робота містить 18 рисунків на 17 сторінках. Загальний обсяг роботи – 65 сторінок.

Результати дослідження пройшли апробацію в межах XXIV Міжнародної конференції молодих науковців «Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження» 21-22 квітня 2022 року.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. Зміст та особливості професійного самовизначення підлітків у науковій та прикладній літературі

Питання професійного самовизначення підлітків займає важливе місце в соціальній педагогіці, оскільки відноситься до критичного моменту в житті особистості.

В умовах сучасного економіко-соціального розвитку в Україні, вимоги до рівня кваліфікованості фахівців стають все жорсткішими. Успішний процес формування конкурентоздатного, висококваліфікованого професіонала стає можливий тільки за умов розвитку здібностей та потенціалу особистості. Саме тому важливість профорієнтаційної та профконсультативної роботи з учнівською молоддю набуває особливої затребуваності вже на етапі здобуття підлітками загальної середньої освіти.

Робота, що здійснюється з метою допомоги у професійному самовизначенні підлітків, в межах закладу загальної середньої освіти, здійснюється за старими методами, не є достатньо продуктивною та ефективною, що робить її невідповідною до вимог сучасності. Намагання повпливати на професійне самовизначення особистості без огляду на індивідуальну ситуацію спричиняє формальність усього процесу профорієнтації. Найбільшим недоліком такої роботи є нестача уваги до істинних інтересів особистості, її потреб і проблем, зосередженість не на особистості, а на формальному проведенні потрібної кількості заходів за устарілою схемою.

У нових соціально-економічних реаліях деякі молоді люди спантеличені щодо своїх кар'єрних перспектив.

Дослідники повинні зосередити свої зусилля на розробці практичних, особистісно орієнтованих методик профорієнтації, які можуть використовувати психологи та педагоги. Перед ними стоїть завдання надання допомоги та підтримки молоді як на етапі професійного вибору, так і на етапі професійного навчання.

Особистість та її потреби, інтереси, бажання повинні бути поставлені в центр усього профорієнтаційного процесу, покликаного вивчати процес самоорієнтації та самовизначення. Тому самовизначення кар'єри є вирішальним питанням. Для організації цієї підтримки необхідно зрозуміти особливості професійного самовизначення молодої людини, фактори та умови, що впливають на неї.

Г.С. Костюк, П.А. Шавір, Б.А. Федорішин, Н.С. Пряжніков, В.А. Орлов, Г.О. Балл, І.П. Маноха підкреслюють значущість особистісного підходу в практиці профорієнтації, значущість індивідуальних особливостей, потреб, інтересів людини як суб'єкта професійного самовизначення [1, 43].

Процес професійного самовизначення обумовлений виникненням, розширенням діяльності суб'єкта, завдяки якій відбувається його зв'язок з факторами профорієнтації. Самовизначення є компонентом цієї діяльності.

Визначення сутності професійного самовизначення займає важливе місце в творчому пошуку не тільки педагогів і психологів, але й філософів, методологів, представників різних напрямків науки і мистецтва. Важливим критерієм розвитку професійної орієнтації є реальна проблема свободи вибору [3].

Професійне самовизначення є цілісним інтегративним процесом, в якому затверджуються і реалізуються основні життєві цінності людини і конкретизуються аспекти її життєвого, особистісного, соціального самовизначення [41].

Поняття "професійне становлення особистості" є дуже поширеним у сучасній психології.

Узагальнена психологічна характеристика професіонала може бути представлена, на думку А.К.Маркової, таким чином: спеціаліст, з високим рівнем професійної діяльності; свідомо змінює себе в праці; зі своїм індивідуальним призначенням; стимулює в суспільстві інтерес до результатів своєї професійної діяльності і підвищує престиж своєї професії в суспільстві [20].

Професійне самовизначення – це процес формування особистістю свого ставлення до професійної діяльності й спосіб його реалізації через узгодження особистісних і соціально-професійних потреб [13].

Проблему профорієнтаційної роботи в закладі загальної середньої освіти вивчали Ю. Гільбух, Н. Захаровим, Є. Клімовим, В. Симоненко, М. Скаткіним, С. Чистяковою, Гуцан Л.А. та ін [10].

Проблематикою професійного констультування займались Є. Борисова, Т. Воробйова, В. Курт, А. Чернявська та ін.

У соціальній педагогіці і психології існує достатній досвід у галузі теорії професійного самовизначення. У класичних дослідженнях у галузі професійної орієнтації і профконсультації особлива увага приділяється особистісним аспектам професійного самовизначення.

Поняття «самовизначення» співвідноситься з такими поняттями к «самоактуалізація», «самореалізація», «самоздійснення». Багато дослідників пов'язують самореалізацію, самоактуалізацію з трудовою діяльністю, з працею.

Є.О. Клімов виокремлює два рівні професійного самовизначення: гностичний (перебудова свідомості і самопізнання); практичний (реальні зміни соціального статусу людини) [5]. (схематично зображено – див. Рисунок 1).

РІВНІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ЗА КЛІМОВИМ

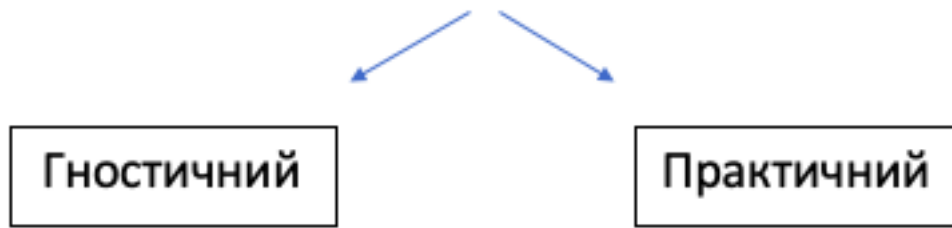

Рисунок 1 – Рівні професійного самовизначення за Є.О.Клімовим

Самовизначення передбачає не тільки «самореалізацію», але й розширення своїх можливостей – «самотрансценденцію» (за Франклом): повноцінність людського життя визначається через її трансцендентність, тобто здатність виходити за межі самого себе, а головне – в умінні людини знаходити нові смисли в конкретній справі і в усьому своєму житті. Таким чином, саме сенс визначає сутність самовизначення і самотрансценденції.

Розуміння професійного становлення особистості розуміється як процес прогресивної зміни особистості в професійній діяльності під впливом власної активності, спрямованої на самовдосконалення. Професійне становлення являє собою достатньо складний, тривалий, рухливий, багатоплановий процес.

Е.Н. Головаха і А.А. Кронік при плануванні і розгляді життєвого шляху людини використовують розроблену ними ідею «особистісного підходу».

Професійний вибір, на відміну від професійного самовизначення (за Є.І. Головахою) – це рішення, що стосується лише найближчої життєвої перспективи школяра. Він може бути здійснений як з урахуванням, так і без урахування віддалених наслідків прийнятого рішення, і в останньому випадку вибір професії як конкретний життєвий план не буде опосередкований віддаленими життєвими цілями [6].

Професійне самовизначення – складний, часом суперечливий процес, в основі якого лежить цілком виправдане прагнення молодшої людини до самостійності, тоді як вона ще не в змозі обійтись без кваліфікованої допомоги закладу загальної середньої освіти, сім'ї. Під час цього процесу особистість школяра характеризується поєднанням найрізноманітніших суперечностей. Це насамперед суперечність між професійними прагненнями молоді, в яких переважає соціальна орієнтація на престижні професії, і потребами держави в спеціалістах таких професій. Це й суперечність між бажанням продовжувати освіту після закінчення школи і зниженням інтересу до навчання, що останнім часом все більше поширюється серед значної частини підлітків. В особистісному плані можна назвати суперечності між професійними намірами школярів і можливостями їх реалізації, між професійними намірами підлітків і даними особистості, зокрема здібностями, між прагненням до самостійності та відсутністю уміння обґрунтовано прийняти рішення у виборі професії. Зміст діяльності особистості в процесі професійного самовизначення має бути спрямований на вирішення цих суперечностей.

На думку О.М. Гріньової, феномен професійного самовизначення має розглядатися саме комплексно, як цілеспрямована активність індивіда для більш повної реалізації своїх здібностей та можливостей у конкретному виді професійної діяльності з усвідомленням ним вимог обраної професії, міри власної придатності та перспектив власного професійного зростання [8].

При виділенні структури професійного самовизначення О.М. Борисовою були виявлені такі його складові елементи [1]: 1) мотиваційна сфера особистості; 2) професійні здібності; 3) індивідуально-типологічні особливості; 4) самосвідомість особистості; 5) соціальний статус людини. (схематично зображено див. Рисунок 2)

СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ЗА О.М.БОРИСОВОЮ

1. Мотиваційна сфера особистості;
2. Професійні здібності;
3. Індивідуально-типологічні особливості;
4. Самосвідомість особистості;
5. Соціальний статус людини.

Рисунок 2 - Складові елементи професійного самовизначення за О.М.Борисовою.

Обґрунтовуючи самосвідомість як складову професійного самовизначення, дослідниця підкреслює, що адекватні знання про себе, свої можливості, здібності, ціннісні орієнтації дозволяють вибирати найбільш підходящі сфери діяльності. Досягнуті у професії успіхи або невдачі, у свою чергу, коректують уявлення людини про себе, впливають на самооцінку, рівень домагань і самосвідомість у цілому [9].

Існує чимало зарубіжних досліджень у галузі профорієнтації. Наприклад, А.Маслоу запропонував концепцію професійного розвитку і виокремив як центральне поняття самоактуалізацію – як прагнення людини вдосконалюватися, виражати, проявляти себе в значущій для себе справі [13].

Н. Гібберс і І.Мур розглядають процес профконсультації як допомогу, передусім в життєвому самовизначенні. А самовизначення – як саморозвиток через інтеграцію ролей, середовища і подій в житті людини [23].

Дж. Холланд виокремлює шість різних типів, що дозволяють визначити "особистісний код" і співвіднести його з вимогами того чи іншого професійного середовища. І.С.Кон пов'язує самовизначення і самореалізацію з виконанням справи і взаємовідносинами з оточуючими людьми [20].

Різноманітність концепцій спричинена як складністю самого питання, так і культурно-історичною обумовленістю реалізації самовизначення більшістю людей в певній країні, а також нерівномірністю населення країни чи регіону.

Висновки до пункту 1.1

Теоретичний аналіз дослідження особливостей професійного самовизначення підлітків дає можливість зробити наступні висновки:

1. Професійне самовизначення – це не одномірний акт, а процес, що складається з ряду етапів, тривалість яких залежить від зовнішніх умов та індивідуальних особливостей суб'єкта вибору професії.

2. На професійне самовизначення підлітків впливають різноманітні фактори (середовище, яке його оточує та і особистісні характеристики).

Професійне самовизначення для підлітків - це складний і тривалий процес, який охоплює значний період життя. Підліткам слід орієнтуватися в різних професіях, але це непросто, оскільки в основі ставлення до професії часто лежить не їх власний досвід, а чужий, тобто отриманий від батьків, друзів, знайомих тощо.

Крім того, потрібно правильно оцінити свої власні можливості - рівень навчальної підготовки, здоров'я, матеріальні умови сім'ї, і головне - свої здібності і схильності.

Формування планів на майбутнє є найважливішим етапом у розвитку соціальної дорослості в підлітковому віці. Суттєвим показником соціально-психологічної зрілості підлітка є його ставлення до свого майбутнього.

Головним завданням соціального педагога закладу загальної середньої освіти є створення умов для всебічного розвитку особистості підлітка.

Вивчення різноманітних навчальних дисциплін дозволить з'ясувати свої сильні та слабкі сторони, визначити пріоритети, сформувані свої професійні наміри.

Крім вище зазначених рекомендацій, на мою думку, є доцільним проведення спільних профорієнтаційних заходів, заклади загальної середньої освіти з центрами зайнятості та професійно-технічними та вищими закладами вищої освіти.

З метою розширення уявлень підлітків про світ професій слід організувати професіографічні екскурсії на підприємства, зустрічі з представниками на ринку праці професій, з спеціалістами з профорієнтації центрів зайнятості.

Багато речей можуть допомогти сформувати інтерес до певної професійної діяльності: вчителі, друзі, ЗМІ, книги, телебачення, особисті симпатії та переваги. Підлітки багато чим цікавляться, намагаються спроектувати свою успішність у різних видах професійної діяльності, відповідно до інтересів та уподобань відвідують секції та гуртки. Дуже часто діти переоцінюють себе та свої можливості при виборі своєї професії. Заняття в клубах допомагають підлітку усвідомити свої інтереси, здібності та можливості. Також часто підлітки перебувають під суттєвим впливом батьків які прагнуть реалізувати в дітях свою плани та задуми ,які їм не вдалися.

Професійне самовизначення - це складний та суперечливий процес, що вимагає від підлітка мобілізації внутрішніх ресурсів та вивчення власних інтересів та уподобань.

Таким чином, ми повинні пам'ятати, що головним завданням педагогів, психологів, батьків є сприяння в усвідомленому професійному виборі підлітка. При цьому саме він є суб'єктом вибору. Усвідомлений професійний вибір дозволяє спрогнозувати його успішність, ступінь задоволеності та комфорту від своєї професійної діяльності, досягнення професійних вершин. В свою чергу, усвідомлений вибір професії дозволить уникнути професійного вигорання, зменшить плинність кадрів на підприємствах, в організаціях та установах.

1.2. Професійне самовизначення підлітків у закладі загальної середньої освіти

Обираючи професію, підлітки в більшості своїй орієнтуються, у першу чергу, на рівень прояву морально-вольових, інтелектуальних і тільки потім організаторських якостей.

Для правильного вибору професії необхідно визначити свої професійні інтереси і схильності, умовно це можна назвати «Я хочу», по-друге, оцінити свої професійно важливі якості, тобто свої можливості, стан здоров'я що можна назвати «Я можу»; знати, які професії користуються попитом на ринку праці, які з них перспективні, тобто, що сьогодні потрібно суспільству. Тобто «хочу» – це інтереси і схильності особистості, «можу» – це здібності і стан здоров'я особистості, «потрібно» – це потреби суспільства в конкретних спеціальностях, в людях певних професій. (схематично зображено див. Рисунок 2).

РІВНІ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ІНТЕРЕСІВ ТА СХИЛЬНОСТЕЙ

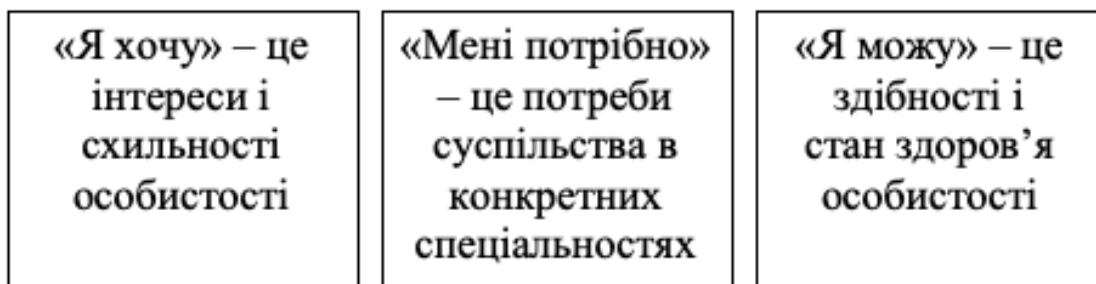

Рисунок 2 - Рівні визначення професійних інтересів та схильностей

Профорієнтація в закладі загальної середньої освіти – комплекс заходів, що направлені на отримання особистістю допомоги у професійному самовизначенні, зорієнтованість на успішну кар'єру в основі яких закладено толерантне ставлення до учня як до суб'єкта професійного і особистісного самовизначення.

Кінцевою метою профорієнтаційної роботи зі підлітками є сформованість у них чіткого системного повноцінного самовизначення. Професійне самовизначення як вищий рівень профорієнтації – самостійний, обдуманий відповідальний життєвий і професійний вибір особистості [31].

Особистісне та професійне самовизначення мають тісний зв'язок та точки перетину у в успішному виконанні діяльності, у порядку та поєднанні ролей, які люди виконують протягом свого життя. Постійно роблячи вибір і відповідаючи за результат цих рішень, розглядаємо професійне самовизначення учнів студентів як добре обґрунтований план опосередкованого досягнення віддалених цілей у житті.

Проблема професійного самовизначення особистості – це проблема здійснення вибору та прийняття рішень. Психологічні проблеми, що виникають в особистості у зв'язку з прийняттям рішень, нерідко викликані внутрішніми конфліктами, недостатньою готовністю зробити вибір, несформованістю певних особистісних характеристик або «незрілістю» ситуації.

Таким чином, існує необхідність організації системи роботи з ефективного професійного консультування, спрямованого на допомогу.

Цілі профорієнтації:

- надання профорієнтаційної підтримки підліткам у процесі вибору профілю навчання та сфери майбутньої професійної діяльності;
- вироблення в підлітків свідомого ставлення до праці, професійне самовизначення в умовах свободи вибору сфери діяльності відповідно до своїх можливостей, здібностей і з урахуванням вимог ринку праці.
- одержання несуперечливих відомостей щодо переваг, схильностей і можливостей підлітків для розподілу їх за профілями навчання;
- забезпечення широкого діапазону варіативності профільного навчання за рахунок комплексних і нетрадиційних форм і методів, що застосовують на уроках та у виховній роботі елективних курсів;

- додаткова підтримка деяких груп підлітків, щодо яких легко спрогнозувати труднощі у працевлаштуванні;
- вироблення гнучкої системи кооперації старшої школи з установами додаткової та професійної освіти, а також з підприємствами міста, регіону.

Складові діяльності із профорієнтації:

- розробка класних годин, рольових ігор;
- тренінгові заняття з учнями;
- елективні курси.

Основні форми профорієнтаційної діяльності:

- дискусії;
- тренінги;
- круглі столи;
- робота з батьками;
- робота закладу загальної середньої освіти, студентами закладів вищої освіти;
- виставки-перегляди;
- екскурсії. (схематично див.Рисунок 3)

Основні форми профорієнтаційної діяльності:

Рисунок 3 – Основні форми профорієнтаційної діяльності.

Організація роботи припускає використання групових і індивідуальних форм роботи.

Аспекти системи профорієнтації:

- соціальний;
- економічний;
- психолого-педагогічний;
- медико-фізіологічний. (схематично зображено див. Рисунок 4)

Рисунок 4 – Аспекти системи профорієнтації.

Соціальний аспект полягає у формуванні ціннісних орієнтацій молоді в професійному самовизначенні, де робиться акцент на вивченні вимог до кваліфікації працівника тієї або іншої сфери.

Процес керування вибором професії підлітків має здійснюватись відповідно до потреб суспільства та можливостей особистості (вивчення ринку праці).

Психологічний аспект полягає у вивченні структури особистості, формуванні професійної спрямованості (здатності до усвідомленого вибору); педагогічний - пов'язаний із формуванням суспільно значущих мотивів вибору професії та професійних інтересів.

Медико-фізіологічний аспект передбачає такі основні завдання, як розробка критеріїв професійного відбору відповідно до стану здоров'я, а також вимог, які висуває професія до особистості кандидата.

Враховуючи психологічні та вікові особливості школярів, можна виділити такі етапи профорієнтаційної роботи в закладі загальної середньої освіти:

1–4 класи: формування в молодших школярів ціннісного ставлення до праці, розуміння її ролі в житті людини й суспільства; розвиток інтересу до навчально-пізнавальної діяльності, заснованої на посильній практичній включеності в різні її види, у тому числі соціальну, трудову, ігрову, дослідницьку;

5–7 класи: розвиток у школярів особистісного змісту в набутті пізнавального досвіду й інтересу до професійної діяльності; формування уявлення про власні інтереси й можливості (формування образу «Я»); набуття первісного досвіду в різних сферах соціально-професійної практики: техніці, мистецтві, медицині, сільському господарстві, економіці й культурі. Цьому сприяє виконання учнями професійних спроб, які дозволяють їм співвіднести свої індивідуальні можливості з вимогами, що висуває професійна діяльність до людини;

8–9 класи: уточнення освітнього запиту під час факультативних занять та інших курсів на вибір; групове й індивідуальне консультування з метою виявлення та формування адекватного ухвалення рішення про вибір профілю навчання; формування освітнього запиту, що відповідає інтересам і здібностям, ціннісним орієнтирам;

10–11 класи: навчання дій із самопідготовки та саморозвитку; формування професійних якостей в обраному виді праці; корекція професійних планів, оцінювання готовності до обраної діяльності. (схематично див. Рисунок 5)

ЕТАПИ ПРОФОРІЕНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ:

1-4 класи

формування в молодших школярів ціннісного ставлення до праці, розуміння її ролі в житті людини й суспільства; розвиток інтересу до навчально-пізнавальної діяльності, заснованої на посильній практичній включеності в різні її види

5-7 класи

розвиток у школярів особистісного змісту в набутті пізнавального досвіду й інтересу до професійної діяльності; формування уявлення про власні інтереси й можливості; набуття первісного досвіду в різних сферах

8–9 класи

формування в молодших школярів ціннісного ставлення до праці, розуміння її ролі в житті людини й суспільства; розвиток інтересу до навчально-пізнавальної діяльності, заснованої на посильній практичній включеності в різні її види

10–11 класи

навчання дій із самопідготовки та саморозвитку; формування професійних якостей в обраному виді праці; корекція професійних планів, оцінювання готовності до обраної діяльності.

Рисунок 5 - Етапи профорієнтаційної роботи в закладі загальної середньої освіти.

Розв'язання завдань профорієнтації здійснюється в різних видах діяльності підлітків (пізнавальній, суспільно корисній, комунікативній, ігровій, продуктивній праці). Із цією метою щорічно складаються шкільні й міські плани роботи із профорієнтації. Цей напрям простежується в плані кожного класного керівника (розділ «Профорієнтація»).

Відповідальними за профорієнтаційну роботу в закладах загальної середньої освіти є заступники директорів з виховної роботи. Допомагають класним керівникам в організації цього блоку роботи також соціальні педагоги, психологи, викладачі-організатори, вчителі-предметники.

Однією зі складових системи профорієнтації є діагностика професійної спрямованості учнів 7–9 класів, яку проводять психологи, а за їхньої відсутності — класний керівник.

На підставі цих відомостей подальшу роботу з батьками й учнями проводять класні керівники.

- складає для конкретного класу (групи) план педагогічної підтримки самовизначення підлітків, який містить різноманітні форми, методи, засоби, що активізують пізнавальну, творчу активність школярів;
- організовує індивідуальні й групові профорієнтаційні бесіди, диспути, конференції;
- здійснює психолого-педагогічні спостереження за схильностями учнів (дані спостережень, анкет, тестів фіксуються в індивідуальній картці учня);
- допомагає школярам проектувати індивідуальну освітню траєкторію, моделювати варіанти профільного навчання та професійного становлення, здійснювати аналіз власних досягнень, складати власне портфоліо;
- організовує відвідування учнями днів відчинених дверей у вищих навчальних закладах і середніх професійних навчальних закладах;
- організовує тематичні й комплексні екскурсії учнів на підприємства;
- надає допомогу шкільному психологу в проведенні анкетування учнів та їхніх батьків з проблеми самовизначення;
- проводить батьківські збори з проблеми формування готовності учнів до профільного й професійного самовизначення;

- організовує зустрічі учнів з випускниками школи, які навчаються у вищих і середніх професійних навчальних закладах. Учителі-предметники:
- сприяють розвитку пізнавального інтересу, творчої спрямованості особистості школярів, використовуючи різноманітні методи й засоби: проектну діяльність, ділові ігри, семінари, круглі столи, конференції, предметні тижні, олімпіади, факультативи, конкурси стінних газет, домашні твори тощо;
- забезпечують профорієнтаційну спрямованість уроків, формують в учнів загально-трудова, професійно важливі навички;
- сприяють формуванню в школярів адекватної самооцінки;
- проводять спостереження з виявлення схильностей і здібностей учнів;
- адаптують навчальні програми залежно від профілю класу, особливостей учнів.

Практичний психолог:

- вивчає професійні інтереси та схильності учнів;
- здійснює моніторинг готовності школярів до профільного й професійного самовизначення шляхом анкетування учнів та їхніх батьків;
- проводить тренінгові заняття із профорієнтації учнів;
- проводить бесіди, здійснює психологічну освіту батьків і педагогів;
- здійснює психологічні консультації з урахуванням вікових особливостей учнів;
- сприяє формуванню в школярів адекватної самооцінки;
- залучає батьків учнів до виступів перед учнями про професію, до роботи з керівництва гуртками;
- надає допомогу класному керівнику в аналізі й оцінці інтересів і схильностей учнів;

- створює базу даних із профдіагностики.

Соціальний педагог:

- сприяє формуванню в школярів «групи ризику» адекватної самооцінки, оскільки, як правило, у таких дітей вона є заниженою;
- надає педагогічну підтримку дітям групи ризику під час їхнього професійного й життєвого самовизначення;
- здійснює консультації учнів із соціальних питань;
- надає допомогу класному керівнику в аналізі й оцінці соціальних факторів, що ускладнюють процес самовизначення школяра.

Одним із напрямів профорієнтаційної роботи є профілізація третього ступеня загальноосвітньої закладу загальної середньої освіти, реалізація якої, у свою чергу, викликала необхідність уведення додаткових новацій у шкільну практику.

- уведення курсів на вибір у рамках допрофільної підготовки;
- організація інформаційної роботи й профільної орієнтації старшокласників з підготовки до вибору профілю навчання;
- зміна порядку й процедури проведення атестації підлітків, що закінчують другий ступінь основної школи;
- побудова рейтингової оцінки учня, який вступає до профільної школи, що включає обов'язкові іспити, екзамени з вибору (який відповідає обраному профілю). Усе це є портфелем індивідуальних досягнень — «портфоліо».

Професійне самовизначення підлітків відбувається, як правило, у кілька етапів. Перший етап — дитяча гра, під час якої дитина перебирає на себе різні професійні ролі й «програє» окремі елементи поведінки, пов'язаної з ними. Другий — підліткова фантазія, коли підліток бачить себе в мріях представників тієї або іншої професії. Третій етап, що охоплює весь підлітковий період,— попередній вибір професії. (схематично див. Рисунок 6)

ЕТАПИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ

1. дитяча гра, під час якої дитина перебирає на себе різні професійні ролі й «програє» окремі елементи поведінки, пов'язаної з ними.

2. підліткова фантазія, коли підліток бачить себе в мріях представників тієї або іншої професії.

3. попередній вибір професії

Рисунок 6 – Етапи професійного самовизначення підлітків

Професійна самосвідомість— це система уявлень особистості щодо майбутнього освітнього шляху. І мета роботи психолога полягає у створенні умов для усвідомлення учнями суб'єктивного досвіду й здійснення оптимального вибору подальшого освітнього шляху.

Реалізуючи цей напрям, учні одержують інформацію про різні сторони тієї або іншої професії.

Мета цього напрямку— створити в учнів максимально чіткий і конкретний образ основних типів професій. Це допоможе в майбутньому зробити усвідомлений і осмислений вибір. Цілеспрямоване інформування про реальний зміст професій, про час професійного становлення (різний для кожної професії) дозволить учням ухвалити усвідомлене рішення, що сприятиме розвитку їхньої особистості.

Діагностичний напрям

Мається на увазі діагностичне сприяння, що містить:

- самопізнання, дослідження школярем своїх якостей;

- оцінка учнем своїх можливостей, визначення ступеня виразності тих або інших професійно важливих якостей, що зумовлюють подальший освітній шлях.

Консультаційний напрям

Це сприяння ґрунтується на врахуванні мотивів людини, її інтересів, схильностей, особистісних проблем або особливостей світогляду. Під час проведення консультації можуть бути наведені додаткові відомості про ту або іншу професію, навчальний заклад, в якому готують до неї.

Навчальний (або формуючий) напрям

Навчальний напрям передбачає набуття вміння аналізувати:

світ професій;

свої можливості й обмеження в ситуації подальшого професійного самовизначення.

На спеціально організованих заняттях учні навчаються компетенції в сфері професійного самовизначення як загальної соціальної компетенції.

Основними критеріями і показниками ефективності профорієнтаційної роботи є насамперед:

- достатня інформація про професію й шляхи її здобуття. Без чіткого уявлення про зміст і умови праці в обраній професії школяр не зможе зробити обґрунтованого вибору. Показником достатності інформації в цьому разі є чітке уявлення учня про вимоги професії до людини, конкретне місце її здобуття, потреб суспільства в цих фахівцях;
- потреба в обґрунтованому виборі професії. Показники сформованості потреби в обґрунтованому професійному виборі професії - це активність, яку самостійно проявляє школяр, з одержання необхідної інформації про ту або іншу професію, бажання (не обов'язково реалізоване, але виявлене) випробувати свої сили у конкретних сферах діяльності, самостійне складання свого професійного плану;
- упевненість школяра в соціальній значущості праці, тобто сформоване ставлення до неї як до життєвої цінності. За даними досліджень життєвих

цінностей учнів 8–11 класів ставлення до праці як до життєвої цінності залежить від потреби в обґрунтованому виборі професії;

- ступінь самопізнання школяра. Від того, наскільки глибоко він зможе вивчити свої професійно важливі якості, значною мірою залежатиме обґрунтованість його вибору. При цьому слід враховувати, що тільки кваліфікований фахівець може надати школяру досить повну й адекватну інформацію про його професійно важливі якості.
- наявність в учня професійно обґрунтованого плану.

Усе назване сприятиме розвитку професійної самосвідомості школярів на різних етапах їхнього особистісного розвитку.

Висновки до пункту 1.2

Зі сказаного вище можна зробити висновок, що профорієнтація передбачає велику та трудомістку роботу. Він складається з багатьох компонентів:

1. Навички цілепокладання та мотиви самовизначення є початковим етапом формування структури освітніх та професійних цілей підлітків, самовизначення систематизує дії підлітків при самоаналізі, самопізнанні та самооцінці їх здібності та цінності, а також можливості навчання;
2. Розкриття складності професійного самовизначення та реалізація концепції важливості саморегуляції у професійному виборі впливають на більш ретельне та поглиблене вивчення всього матеріалу, пов'язаного з профорієнтацією;
3. Психологічна підтримка профорієнтації як кінцевого результату всіх видів діяльності, що показують кінцевий результат роботи.

Вибір професії - важливий крок у житті кожного. Професія людини - це своєрідна доля, тому варто витратити час на її ретельне та попереднє планування.

Щоб профорієнтація давала бажані результати, це повинен бути безперервний процес у системі, що складається з ряду взаємопов'язаних етапів. Формувати в учнів особисте почуття вибору професії, розвивати навички, співвідносити соціальні цілі вибору сфери діяльності з їх ідеалами, уявленнями про цінності з їх реальними можливостями. Ці завдання виконуються шляхом подальшого самопізнання, самоосвіти та оволодіння оптимальними знаннями, навичками на науковій основі вибору професії в процесі вивчення спецкурсів. Це основна концепція профорієнтації та її система в закладах загальної середньої освіти.

Профорієнтаційна робота зі підлітками не може бути окремим напрямком, вона проводиться систематично і тісно пов'язана з усією виховною роботою закладу загальної середньої освіти.

Профорієнтація є невід'ємною частиною всієї навчальної роботи і повинна відігравати важливу роль у всіх освітніх програмах закладів загальної середньої освіти, у всіх позакласних та позакласних заходах.

Виконуючи профорієнтаційні завдання в роботі з підлітками, необхідно надати допомогу у виявленні професійних нахилів учнів та учнів, які беруть участь у різних формах позакласної роботи для розвитку інтересів, залучати учнів до шкільної діяльності з метою підготовки до свідомого вибору професії.

У підлітковому віці, формується готовність до вибору професії. Чим раніше зацікавленість, тим більше можливостей формувати свідомий інтерес учня до майбутньої діяльності. Цьому сприяє виявлення психологічних пухлин у підлітковому віці, необхідність профвизначення.

Основним змістом професійної роботи зі старшокласниками є формування свідомого вибору, розвиток професійно значущих якостей, активної життєвої позиції особистості у виборчих професіях.

Таким чином, профорієнтація в закладах загальної середньої освіти - це науково обґрунтована система діяльності, що сприяє професійному самовизначенню та формуванню майбутніх фахівців, що містить зміст, що приносить найбільшу користь для них самих та суспільства, а також скасовує професійну діяльність їх організацій та можливості.

1.3. Особливості соціально-педагогічної профорієнтаційної роботи з підлітками у закладі загальної середньої освіти

У структурі професійної орієнтації В. Чебишева виділяє чотири основні компоненти: 1) повідомлення учням знань про професії, що цікавлять їх; 2) глибоке і усестороннє вивчення школярів; 3) професійні консультації; 4) допомога учням в оволодінні вибраною професією.

Отже, професійна орієнтація має два аспекти: перший – її вплив на формування професійних інтересів людей, насамперед позитивних мотивів вибору професії, які забезпечують узгодження інтересів особистості і суспільства; другий – виявлення професійних вимог і психологічний аналіз професії, з одного боку, та оцінка психофізіологічних властивостей і якостей учнів з урахуванням їх потреб і бажань до обраної діяльності, з другого. (схематично див. Рисунок 7)

СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ

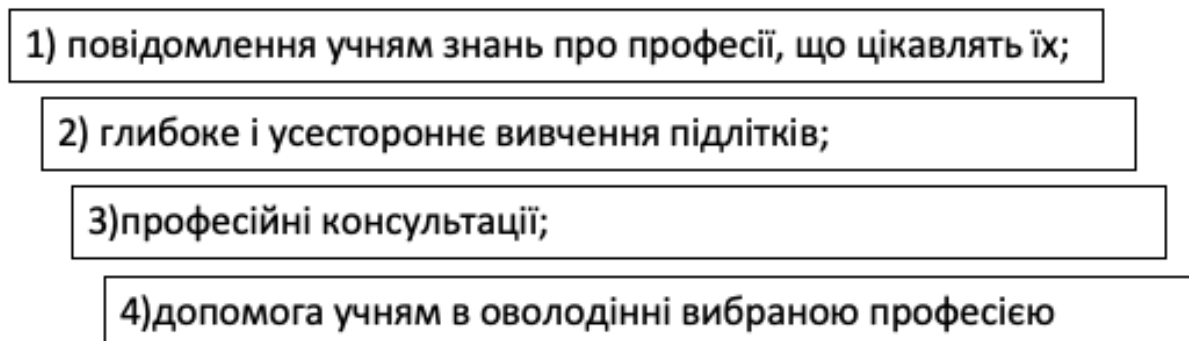

Рисунок 7 – структура професійної орієнтації

За таких умов профорієнтація направлена на допомогу учням у вірному виборі профілю. Готовність учня до профільного навчання має базуватися на орієнтації в світі професії та вимогах з їх боку до особистості. Спираючись на пізнавальні інтереси учнів до відповідної професії, можна зорієнтувати їх на доцільний профіль навчання, і навпаки, знаючи здібності і нахили учнів до деяких предметів навчально-виховного циклу, можна запропонувати відповідний профіль, а в подальшому і саму професію.

Кожен із запропонованих вище напрямів профорієнтації має свої особливості, які спрямовані на підготовку учнів до вибору професії соціального педагога.

Профінформація – це ознайомлення учнів та їх батьків із сутністю і значенням для людини і суспільства різних професій й пробудження інтересу до однієї із них засобами знайомства з професіями, вимогами, що ставляться ними до людини.

Для одних ця інформація є основою професійного самовизначення, вибору професії, усвідомлення необхідного обсягу знань та відповідної професійної підготовки; для інших – можливістю працевлаштування на вільні робочі місця або необхідності зміни професії. В процесі надання профінформації для майбутніх соціальних педагогів можуть використовуватись такі форми: профінформаційний урок, професіографічна зустріч, професіографічна екскурсія, професіографічне дослідження, диспути на тему, тематичні вечори, підготовка рефератів тощо. На даному етапі слід подавати учням інформацію, і зацікавити їх професією соціального педагога, використовуючи різноманітні форми, звертаючись до життєвих прикладів, пригадуючи з школярами випадки з їхнього власного життя, в яких відбувалась взаємодія з сферою соціально-педагогічної роботи.

Профконсультація має на меті встановити відповідність індивідуальних, психологічних і особистісних особливостей специфічним вимогам тієї чи іншої професії. Профконсультація – це надання психолого-педагогічних, медичних і методичних рекомендацій людині у виборі професії з урахуванням суспільних потреб в кадрах і особистих інтересів молодої людини на підставі вивчення її соціально- психологічних та психолого-фізіологічних якостей. Профконсультація відрізняється від інших форм профорієнтаційної роботи, оскільки потребує максимальної індивідуалізації підходу. Саме у профконсультації найскладніше робити будь-які узагальнення тому, що в ній професійне самовизначення виступає завжди як індивідуальна проблема конкретної людини.

Підготовка школярів до свідомого вибору професії соціального педагога повинна бути цілеспрямованою, комплексною, організованою і керованою системою психолого-педагогічних заходів, що проводяться педагогічним колективом школи, професорсько-викладацьким складом вищих навчальних закладів України, батьками і громадськістю, яка формує стійкий мотив у молодій людині – стати соціальним педагогом, а також наявність моральних, інтелектуальних і психологічних якостей молоді, які необхідні при орієнтації на професію.

В процесі профконсультування можна реалізувати деякі завдання допрофесійної підготовки майбутніх соціальних педагогів, які визначені В. А. Поліщук:

- ознайомлення із сутністю професій сфери “людина-людина”; із змістом даних професій, сферами професійної діяльності, вимогами, які вони висувають до суб'єкта діяльності;

- орієнтація учнів на майбутню професійну діяльність у соціально-педагогічній сфері, що передбачає формування мотиваційних установок, ціннісних орієнтацій – сприйняття людини як вищої цінності;

- особистісна орієнтація на певну професійну діяльність, первинне ознайомлення з нею;

- виявлення мотивів, здібностей, особистісних якостей і задатків до обраної професії, професійна ідентифікація, вивчення методів і прийомів самопізнання;

- актуалізація необхідності формування і корекції професійно необхідних морально-етичних якостей, що складають основу особистісних характеристик спеціаліста у галузі соціально-педагогічної діяльності;

- створення сприятливих умов для самореалізації старшокласників, активізації їх позиції у процесі соціальної адаптації, виборі професії і підготовці до дорослого життя;

- визначення рівня готовності до усвідомленого вибору професії і рівня сформованості професійно важливих якостей.

В ході профконсультації по закінченню навчання в школі, необхідно з'ясувати особистісне обґрунтування старшокласником: а) причин вибору ним власне цієї професії; б) своїх життєвих цінностей і цілей; в) бажання працювати з людьми, які потребують соціального захисту і соціальної допомоги; г) рівня сформованості інтересу до вибраної професії; д) обізнаність із можливими сферами майбутнього працевлаштування, е) уявлень про те, що означає стати професійним соціальним працівником.

В процесі профдіагностики, на думку В. А. Поліщук, і ми з нею погоджуємося, доцільно застосовувати комплекс діагностичних методик, які включають тести на виявлення професійних інтересів та схильностей старшокласників (тест Дж. Голланда на визначення професійного спрямування особистості, “Диференційовано- діагностичний опитувальник”, опитувальник професійних схильностей Л. Йовайші, активізуючи профорієнтаційна методика Н. Пряжнікова, методика “Карта інтересів”, тест “Структура інтересів”, опитувальник професійної готовності, методика Є. Клімова “Визначення типу майбутньої професії”) [13]. Зрозуміло, що запрошуються в першу чергу до навчання в соціально-педагогічні класи ті старшокласники, які надали перевагу професіям у сфері “людина-людина”.

В ході профорієнтаційної роботи доцільно особливу увагу приділяти співбесіді, відбірковому тестуванню з метою виявлення професійної придатності з урахуванням особистісних якостей, а також спеціально організованому спостереженню.

Крім діагностики, профорієнтаційна робота серед школярів повинна проводитися за такими напрямками [14]:

1. Формування нахилів і професійних інтересів школярів. У процесі суспільно корисної і продуктивної праці, в різноманітних видах позакласної і позашкільної роботи виховується стійке позитивне ставлення до різних видів людської діяльності при вибіркового, переважаючому ставленні до роботи соціального педагога, розвиваються здібності до неї; формуються необхідні вміння і навички, бажання глибоко ознайомитися з цією професією.

2. Виховання громадянської позиції при виборі професії соціального педагога. В процесі всієї навчально-виховної роботи в школі та за допомогою спеціально організованих форм (диспутів, зборів, обговорення книг, кінофільмів тощо) розкривається суспільна значущість даної професії, формуються суспільно значущі мотиви діяльності.

3. Професійна освіта. В процесі систематичного ознайомлення з роботою, системою навчальних закладів, особливостями особистості спеціаліста школярі отримують знання про цю професію.

4. Індивідуальна професійна консультація. На основі вивчення особистості учня йому надається індивідуальна конкретна допомога в побудові власного професійного плану і виборі життєвої професійної позиції. (схематично див.Рисунок 8).

НЕОБХІДНІ НАПРЯМИ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ (ОКРІМ ДІАГНОСТИКИ)

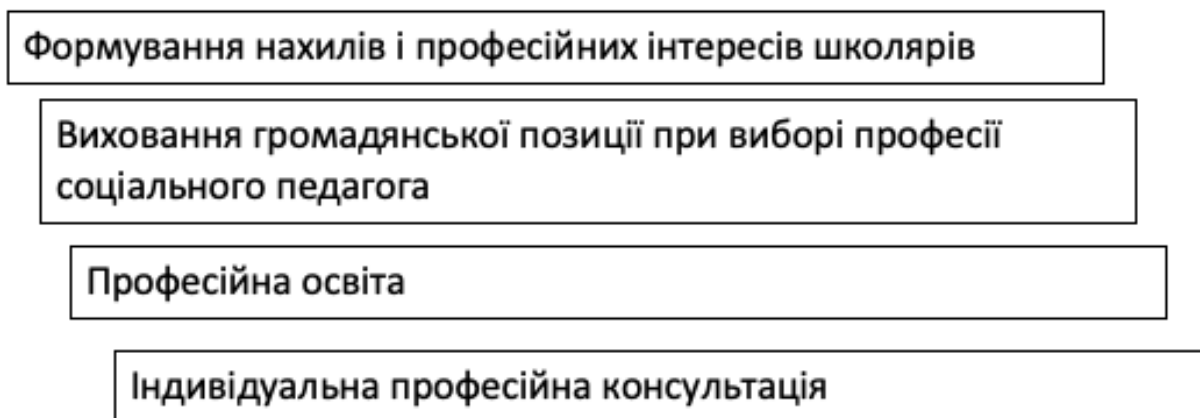

Рисунок 8 - необхідні напрями профорієнтаційної роботи (окрім діагностики)

Найбільш ефективними для усвідомлення вибору професії соціального педагога у професійній орієнтації молоді є нижчезазначені форми роботи:

- участь школярів у волонтерській діяльності;
- лекції, бесіди з молоддю щодо значення професії соціального педагога;

– екскурсії школярів до вищих навчальних закладів, соціальних служб, підліткових клубів, інших закладів соціальної сфери з метою ознайомлення з професією соціального педагога;

– показ кінофільмів про роботу соціальних педагогів, сфери їхньої діяльності, категорії клієнтів;

– обладнання в школах виставок і стендів, що розкривають зміст навчально-виховного процесу в вищих навчальних закладах;

– організація театральних вистав соціально-педагогічного змісту;

– залучення учнів до роботи в літньому таборі відпочинку при загальноосвітніх школах;

– організація зустрічей старшокласників із студентами, що здобувають освіту за спеціальністю “Соціальна педагогіка”;

– допомога вищих навчальних закладів в організації різних виховних заходів;

– виступи професорсько-викладацького складу факультетів ВНЗ, студентів перед школярами та їх батьками про специфіку професії соціального педагога;

– організація у вищих навчальних закладах “Днів відкритих дверей”.

Підсумковим етапом профорієнтації в системі профільного навчання майбутніх соціальних педагогів є свідоме обрання випускниками професії і визначення шляхів оволодіння нею. Тому саме профорієнтаційна робота майбутніх соціальних педагогів у рамках профільного навчання допоможе учням краще зрозуміти себе, свої потреби, інтереси, схильності до роботи в соціальній сфері і зробити свідомий професійний вибір, та стати професійно зорієнтованим студентом.

Висновки до пункту 1.3

Підсумовуючи сказане, зауважимо, що профорієнтаційна складова педагогіки давно переросла в глобальну загальнонаукову та суспільну галузь із своєю історією, діагностичним інструментарієм, теоретичними напрацюваннями, галузевими принципами. Але сучасні реалії України і світу дедалі більше впливають у тому числі й на профорієнтацію, як вид навчально-педагогічної діяльності школи. Свої суттєві (якщо не кардинальні) корективи вносять демографічна криза, зміни пріоритетів на ринку праці, глобалізація освіти.

Процес професійного самовизначення старшокласників включає в себе суперечності, з якими найчастіше в своїй професійній діяльності може зіштовхнутися соціальний педагог. Серед них:

- між прагненням молодої людини до самостійності та потребою у кваліфікованій допомозі дорослих (соціальних педагогів, психологів, учителів);
- між соціальною орієнтацією молоді переважно на престижні професії та потребою держави у спеціалістах;
- між бажанням продовжувати освіту після закінчення школи та зниженням інтересу до навчання в більшій частині сучасної молоді;
- між професійними намірами школярів і можливостями їх реалізації;
- між професійними намірами молоді з високим рівнем освіти і значною часткою малокваліфікованої ручної праці.

Підсумковим етапом профорієнтації є свідоме обрання підлітком професії і визначення шляхів оволодіння нею. Тому саме профорієнтаційна робота соціальних педагогів навчання допоможе учням краще зрозуміти себе, свої потреби, інтереси, схильності до роботи в соціальній сфері і зробити свідомий професійний вибір, та стати професійно зорієнтованим студентом.

Висновки до розділу 1

Отже, погоджуючись з міркуваннями вчених, зазначимо: професійне самовизначення – тривалий, динамічний, багатоплановий процес самореалізації особистості, який детермінується соціально-економічними, соціально-психологічними, суб'єктно-особистісними, індивідуально-особистісними факторами. Він включає в себе декілька стадій, серед яких особливу роль відіграє стадія оптанта. Саме на цей період припадає всебічний розвиток молодої людини.

Професійне самовизначення, на відміну від особистісного, більш конкретне та формалізоване – його можна оформити офіційно (наприклад, отримати диплом про вищу освіту або ж про присвоєння вищої кваліфікації, тощо). До того ж професійне самовизначення на етапі вибору професії більше залежить від зовнішніх (соціальних) умов, ніж особистісне самовизначення, яке детерміновано самою особистістю. Але проведений нами аналіз літератури свідчить, що професійне самовизначення теоретично не можна зводити до процесу, що має зовнішню детермінацію: у ньому завжди присутнє самодетерміноване активне начало.

Формування реалістичної життєвої перспективи вимагає врахування індивідуальних особливостей (схильності, темперамент), статевих особливостей, потреб школярів у спеціальній профорієнтаційній інформації. Слід зробити висновок, що провідне значення в активізації професійного самовизначення мають суб'єктивні фактори пошуку, набуття професійної ідентичності суб'єкта праці. У зв'язку з цим, особливістю особистості, яка саморозвивається і самоактуалізується, стає більш чітке усвідомлення як внутрішніх (суб'єктивних), так і зовнішніх (об'єктивних) факторів, як з точки зору розуміння динаміки професійного становлення, так і з точки зору педагогічного впливу на її подальшу долю.

Професійне самовизначення для молоді - це складний і тривалий процес, який охоплює значний період життя.

Підліткам слід орієнтуватися в різних професіях, але це непросто, оскільки в основі ставлення до професії часто лежить не їх власний досвід, а чужий, тобто отриманий від батьків, друзів, знайомих тощо.

Крім того, потрібно правильно оцінити свої власні можливості - рівень навчальної підготовки, здоров'я, матеріальні умови сім'ї, і головне - свої здібності і схильності.

У кожній професії є свої особливості. Якщо людина не володіє особистими якостями, які вважаються професійно важливими для цієї професії, то і бути успішним в рамках даної спеціальності він не зможе.

Профорієнтаційна робота – один з головних напрямів навчально-виховної роботи в закладі середньої загальної освіти, який спрямований на активізацію професійного самовизначення підлітків, їх підготовку до свідомого вибору професії та визначення свого місця у суспільстві. Забезпечення впровадження принципів систематичності, наступності та вікової відповідності профорієнтаційної роботи вимагає оновлення часових меж та змісту її основних етапів у закладі середньої загальної освіти, до яких можна віднести початковий (пропедевтичний), пошуковий (орієнтуючий), базовий (визначальний), коригувальний (уточнювальний).

Аналіз психолого-педагогічних джерел дає підстави зробити висновки про те, що на початковому етапі у школярів необхідно виховувати відповідальне ставлення та повагу до праці, розуміння її ролі в житті людини й суспільства, формувати мотивацію вибору професії, спонукати інтерес до світу професій.

У період пошуку (ознайомлюючий етап) молодшим підліткам важливо зрозуміти свої інтереси, схильності й загальні цінності, пов'язані з вибором професії, поглибити уявлення про розмаїття професій. На базовому етапі необхідно надати допомогу у розвитку в школярів уявлення про професії та зміст професійної діяльності, ознайомити їх із правилами вибору професії, надати допомогу в орієнтовному виборі напрямку подальшого навчання.

На коригувальному (уточнювальному) етапі у старшокласників слід формувати готовність до остаточного вибору професії, планування перспектив отримання подальшої освіти, розвивати необхідні їм здібності до професійної діяльності в умовах сучасного ринку праці. Надання учителями системної, послідовної та відповідної до віку допомоги учням у їх професійному самовизначенні протягом усього шкільного життя є запорукою успішного вирішення ними складного завдання подальшої професійної самореалізації.

Таким чином, формування у підлітків уміння самотійно та усвідомлено приймати рішення щодо професійного самовизначення, вибирати шляхи отримання освіти та підготовки до професійної діяльності, нести відповідальність за здійснений вибір покладається на систему шкільної освіти. Саме заклад середньої загальної освіти має стати центром профорієнтаційної роботи, професійна орієнтація – невід’ємною складовою навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі, учитель – одним із головних організаторів і безпосередніх утілювачів профорієнтаційної роботи, а підготовка учнів до професійного самовизначення – одним із важливих соціально значимих завдань його педагогічної діяльності.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Організація та хід дослідження соціально-педагогічних технологій професійного самовизначення підлітків у закладі загальної середньої освіти

Емпіричне дослідження щодо впливів, бажань та проведених профорієнтаційних заходів було проведене на базі СЗШ №258 1-3 ступенів міста Києва. Обсяг вибірки склав 57 осіб. Дана чисельність респондентів забезпечить високу якість та достовірність результатів дослідження.

Анкета опитування складалася з 10ти питань, 9 з яких містили 4 і більше варіантів вибору.

Оскільки проведений нами пошук відповідних анкет не показав бажаного варіанту, ми розробили авторську анкету «АНКЕТА» (див. Додаток А).

2.2. Результати дослідження соціально-педагогічних технологій професійного самовизначення підлітків у закладі загальної середньої освіти

Тож, наше дослідження ми почали з з'ясування обізнаності школярів, щодо значення поняття «професійне самовизначення».

91% - відповіли позитивно, що знають, що таке «професійне самовизначення», а 9% - не знають (див. Рисунок 9).

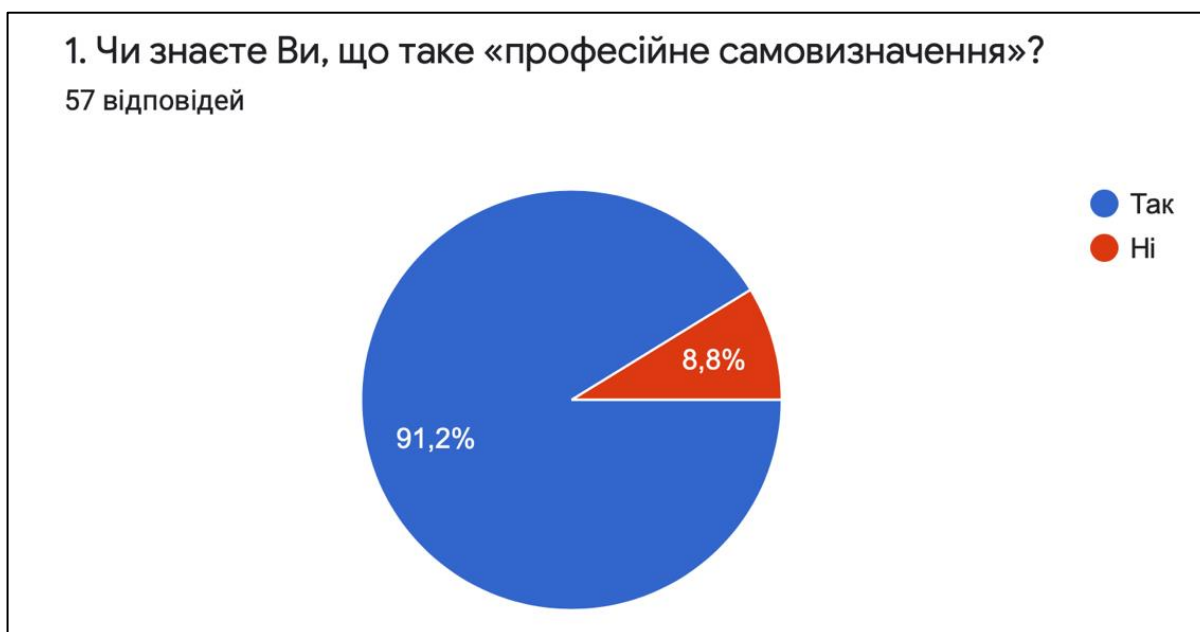

Рисунок 9 – Обізнаність щодо поняття «професійне самовизначення»

На питання, «чи вважаєте Ви рівень свого професійного самовизначення достатнім?» - 37% респондентів відповіли, що повністю вважають достатнім рівень свого професійного самовизначення, ще 37% частково вважають рівень достатнім, 16% - вважають, що ще варто попрацювати на рівнем, а 10% - не знають, та мають сумніви, щодо відповіді (див. Рисунок 10).

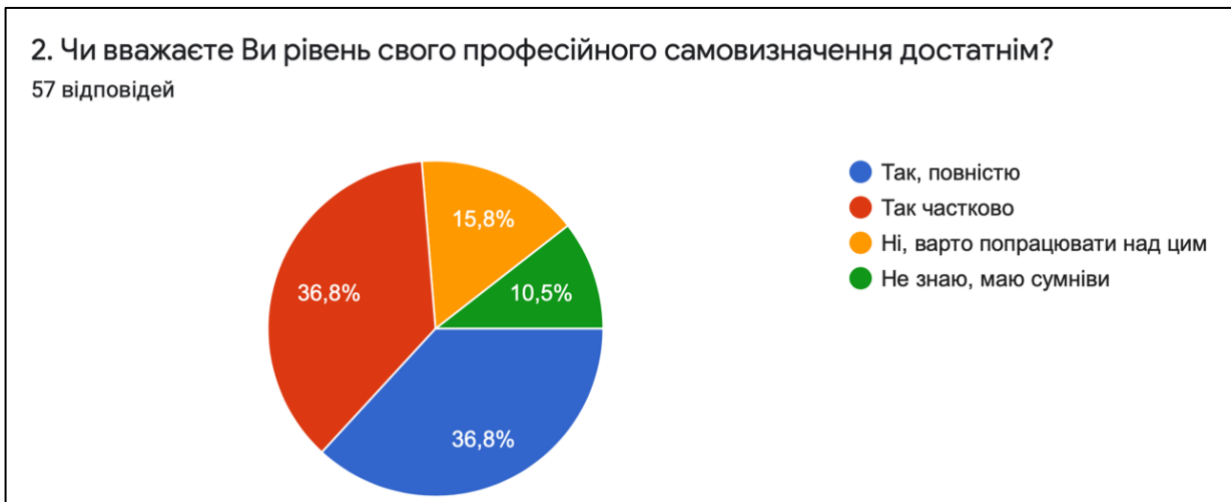

Рисунок 10 – Самооцінка власного рівня професійного самовизначення

На питання «Чи вважаєте Ви, що незабаром будете готові обрати свою майбутню професію?» - 42% відповіли, що «так, вони рухаються у правильному напрямку», 37% - повністю погодилися з твердженням, що готові, 21% респондентів - не погодилися та вважають, що вони ще не розуміють який професійний напрямок обрати (див. Рисунок 11).

Рисунок 11 – Готовність до вибору професії

Четверте питання містило варіанти вибору найбільш привабливої професії з можливістю обрати декілька варіантів. Кожен пункт відповідно набрав.

- Ненормована робота в онлайн форматі – 33%

- Нормована робота в оф-лайн форматі – 60%
  - Державна служба (у тому числі і робота у громадський і благодійних організаціях) – 22%
  - Планую розпочати власний бізнес – 32%
  - Не обрав(ла) сумніваюся – 14%
- (див. Рисунок 12).

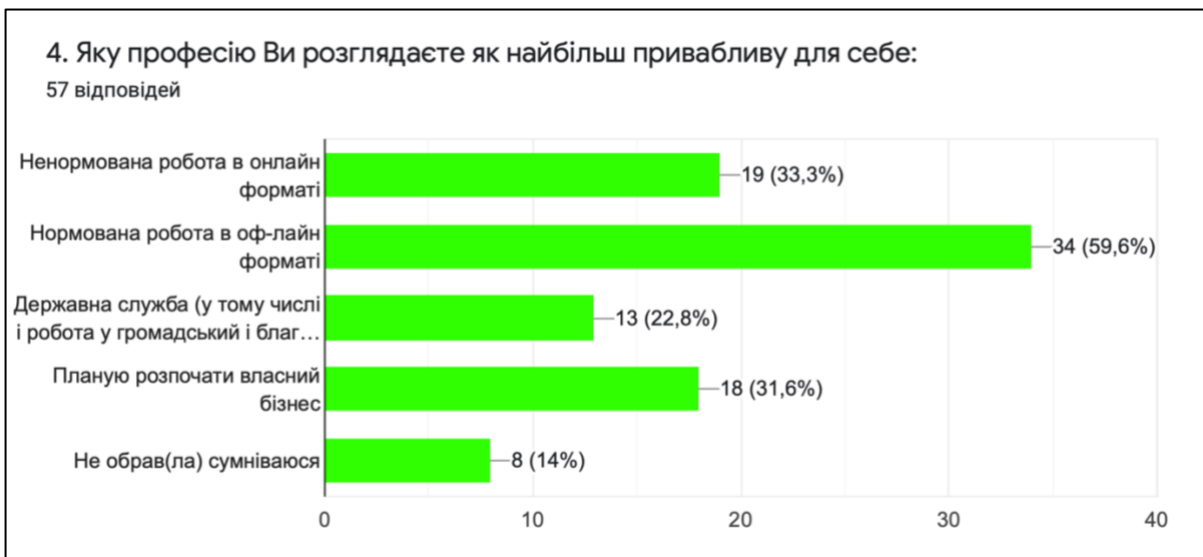

Рисунок 12 – Найбільш привабливий вид професії

П'яте питання включало в себе фактори впливу на вибір професії та ставило на меті, які з них є більш впливовими. Відповідно до (рис.13) респонденти обрали відповіді у такому співвідношенні:

- Суспільство – 16%
- Точка зору батьків та рідних – 28%
- Думка друзів та однолітків – 5%
- Рівень заробітної плати – 68%
- Престижність професії – 42%
- Можливості кар'єрного зростання в обраній професійній площині – 74%
- Можливість поєднувати роботу з власними захопленнями – 70%
- Моя думка залежить тільки від мого власного бачення – 39%

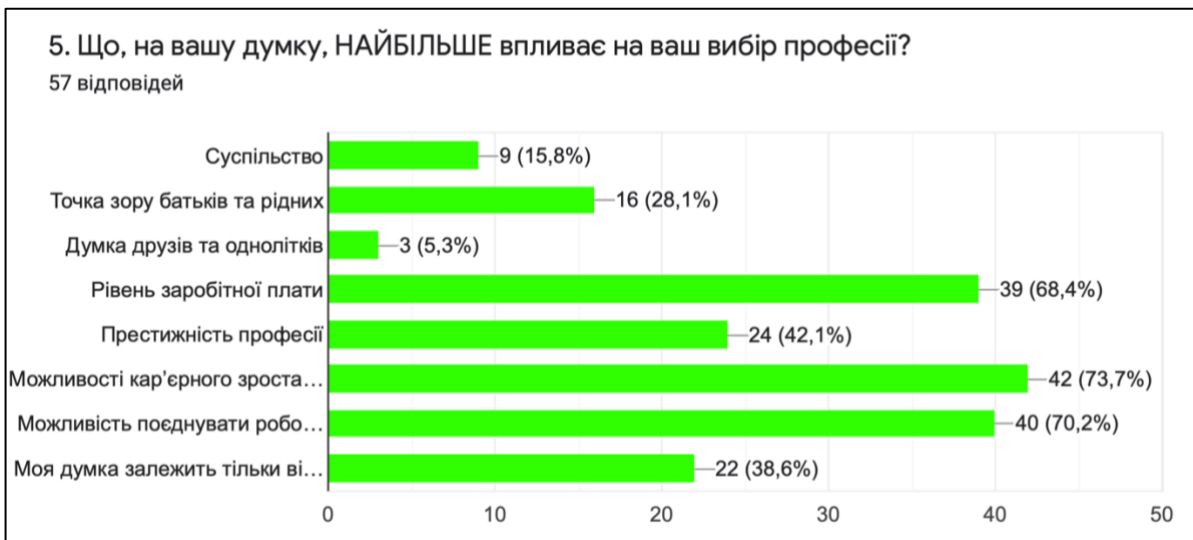

Рисунок 13 – Фактори впливу на вибір професії

Шостий пункт анкети містив таке питання «Чи проводилися з вами професійно-консультативні/профорієнтаційні заходи, які мали б можливість вплинути на ваш професійний вибір?».

60% - Так, проводилась у закладі середньої освіти;

11% - Так, проводилась поза межами школи, я звертався/зверталась до кар'єрного консультанта

4% - Ні, не проводилась, я сам/сама намагаюсь зрозуміти ким я хочу бути

9% - Ні, не проводилась, але моє оточення оточення допомагає мені прийняти рішення

(див. Рисунок 14)

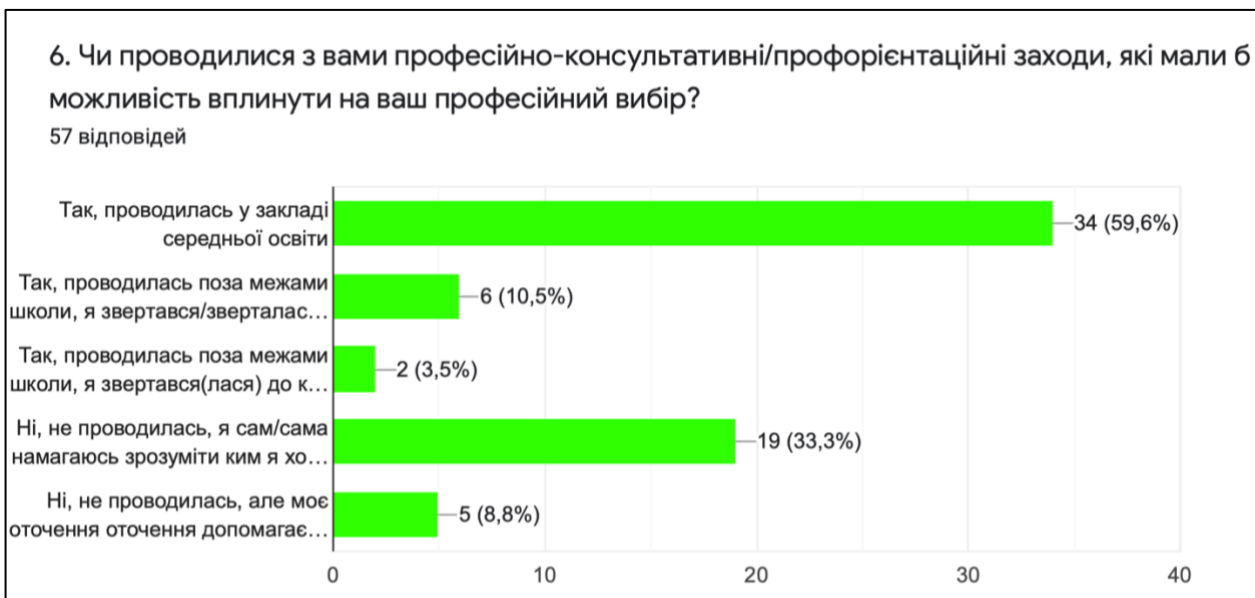

Рисунок 14 – наявність проведення профорієнтаційних заходів

Сьомий пункт містив наступне питання – «На вашу думку, чи потребуєте ви цілеспрямованої роботи з фахівцями психологічної служби закладу загальної середньої освіти, задля допомоги у виявленні ваших сильних сторін та нахилів до тих чи інших професій та допомоги у професійному самовизначенні?».

Отримані данні розподілились таким чином:

Так, я відчуваю потребу у такій допомозі – 9%

Так, я вважаю, що це було б корисним – 18%

Ні, потреби не відчуваю, але не завадило б – 28%

Ні, мені це не потрібно – 46%

Детальніше див. Рисунок 15.

7. На вашу думку, чи потребуєте ви цілеспрямованої роботи з фахівцями психологічної служби закладу загальної середньої освіти, задля допо...ій та допомоги у професійному самовизначенні?
57 відповідей

Рисунок 15 – Потреба у роботі з фахівцем

Восьмий пункт анкети ставив наступне запитання - Чи вважаєте ви що допомога у професійному самовизначенні має надаватися у закладі загальної середньої освіти?

33% - повністю згодні, що допомога має надаватися у закладі загальної середньої освіти;

33% - згодні, що допомога має надаватися у закладі загальної середньої освіти;

30% - частково згодні, що допомога має надаватися у закладі загальної середньої освіти;

4% - не згодні, що допомога має надаватися у закладі загальної середньої освіти;

Детальніше див.Рисунок 16.

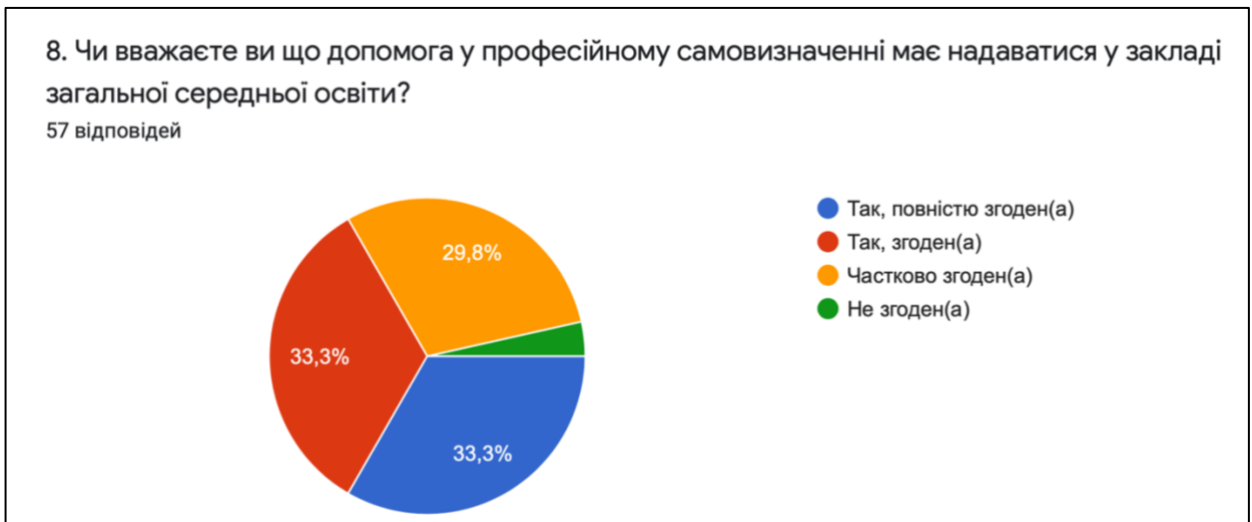

Рисунок 16 – Необхідність надання допомоги у професійному самовизначення у межах закладу загальної середньої освіти.

Наступний пункт анкети містив таке питання - Чи хотіли б ви отримувати підтримку та допомогу у професійному самовизначенні від соціального педагога чи психолога в межах закладу загальної середньої освіти?

16% учасників опитування зізналися, що їм би дуже хотілося отримати таку підтримку та допомогу від соціального педагога чи психолога в межах закладу загальної середньої освіти;

32% - хотіли б отримувати підтримку та допомогу у професійному самовизначенні від соціального педагога чи психолога в межах закладу загальної середньої освіти;

35% - не впевнені, що хотіли б отримувати підтримку та допомогу у професійному самовизначенні від соціального педагога чи психолога в межах закладу загальної середньої освіти;

18% - вважають, що не хотіли б.

Детальніше див. Рисунок 17.

9. Чи хотіли б ви отримувати підтримку та допомогу у професійному самовизначенні від соціального педагога чи психолога в межах закладу загальної середньої освіти?

57 відповідей

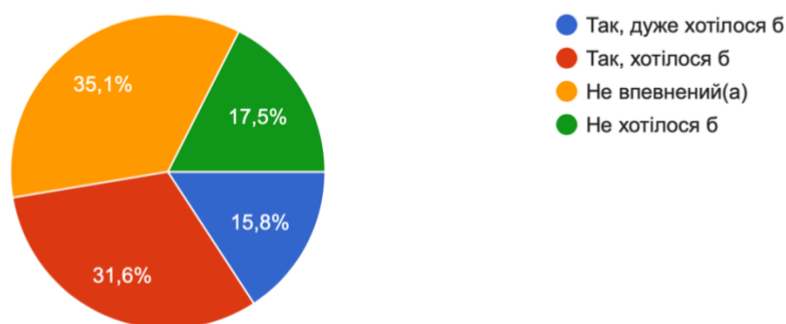

Рисунок 17 - Потреба в отриманні підтримки та допомоги у професійному самовизначенні від соціального педагога чи психолога в межах закладу загальної середньої освіти

Десяте питання анкети - Які результати ВИ очікуєте від професійного самовизначення у закладі загальної середньої освіти?

Ми отримали такі результати:

53% - вважають, що мають сформувати сферу інтересів (перелік спеціальностей, з який буду вибирати);

23% - вважають, мають дізнатися про доступний перелік освітніх програм/спеціальностей/факультетів в університетах міста/країни;

19% - вважають, що мають визначитися з закладом вищої освіти, куди буду вступати;

2% - вважають, що хотіли б здійснити усе перераховане вище;

2% - не чікають ніяких результатів, адже покладаються тільки на свою думку.

Висновки до пункту 2.2.

Тож, можна зробити такі узагальнені висновки з отриманих результатів:

- 9% опитаних не знають, що таке професійне самовизначення;
- 63% опитаних оцінюють рівень свого професійного самовизначення як такий, над яким ще потрібно попрацювати;
- 21% респондентів зізнаються, що не зможуть обрати свій професійний напрямок незабаром;
- Найбільше на професійний вибір підлітків впливає: можливість кар'єрного зростання, рівень заробітної плати та можливість поєднувати роботу з власною занятістю;
- 42% - зізналися, що з ними не проводились професійно-консультативні/профорієнтаційні заходи, що мали б можливість вплинути на їхній вибір;
- Ще 10% отримали таку підтримку – поза межами закладу загальної середньої освіти;
- 55% опитаних вважають, що їм би не завадила цілеспрямована робота з фахівцями психологічної служби закладу загальної середньої освіти, задля допомоги у виявленні ваших сильних сторін та нахилів до тих чи інших професій та допомоги у професійному самовизначенні;
- 66% - вважають, що допомога у професійному самовизначенні має надаватися у закладі загальної середньої освіти;
- 48% - хотіли б отримувати підтримку та допомогу у професійному самовизначенні від соціального педагога чи психолога в межах закладу загальної середньої освіти.

2.3. Структурно-функціональна модель соціально-педагогічних технологій професійного самовизначення підлітків у закладі загальної середньої освіти

Мета застосування соціально-педагогічних технологій професійного самовизначення підлітків у закладі загальної середньої освіти - сформувати достатній рівень професійного самовизначення підлітка.

Ми виділяємо 4 блоки соціально-педагогічних технологій :

1. Діагностичний блок
2. Розвивальний блок
3. Формувальний блок
4. Моделюючий блок

Результат - достатній рівень професійного самовизначення підлітка.

(Схематично див. Рисунок 18)

Структурно-функціональна модель соціально-педагогічних технологій професійного самовизначення підлітків у закладі загальної середньої освіти

Мета застосування соціально-педагогічних технологій професійного самовизначення підлітків у закладі загальної середньої освіти - сформувати достатній рівень професійного самовизначення підлітка.

Ми виділяємо 4 блоки соціально-педагогічних технологій:

Результат - достатній рівень професійного самовизначення підлітка

Рисунок 18 - Структурно-функціональна модель соціально-педагогічних технологій професійного самовизначення підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Завдання діагностичного блоку технологій полягає в усвідомленні старшокласниками власної унікальності, виявленні потенційних можливостей у професійному самовизначенні, забезпеченні методиками для діагностики та самодіагностики підлітків.

Завдання розвивального блоку технологій - аналіз результатів діагностичного обстеження, оформлення висновків, надання рекомендацій та робота над розширенням кругозору підлітків, над рівнем їх знань, щодо існуючого професійного різномаїття.

Завдання формувального блоку технологій полягає в розробці та апробації занять, що сприяють професійному самовизначенню підлітків, складанні алгоритму професійного самовизначення.

Завдання моделюючого блоку - розробка стратегії входження у професію, моделювання професійного шляху, проектування подальшого кар'єрного зростання.

До діагностичного блоку ми відносимо: бесіди, анкети професійної мотивації, анкети професійних здібностей, особисті анкети, проєктивні особистісні тести, збір непрямої інформації про учня,

До розвивального блоку ми відносимо: проведення профконсультаційних лекцій і бесід, профорієнтаційні уроки (позакласні заходи), професійна агітація (реклама), використання засобів масової інформації, навчальних фільмів та відеофільмів, спеціалізованих профорієнтаційних сайтів

До формувального блоку ми відносимо: проведення профконсультаційних екскурсій, індивідуальні бесіди-консультації, проведення профконсультаційних екскурсій, «ярмарки» професій та їх модифікації, комунікативні тренінги (дозволяють підліткам оволодіти деякими комунікативними навичками поведінки при прийманні роботи, на іспитах та при різних ділових контактах).

До моделюючого блоку ми відносимо: профконсультаційно орієнтовані бесіди, індивідуальні бесіди-консультації, інформаційні бесіди працівників виробництва, зустрічі школярів з представниками різних професій, професійні проби у спеціально організованому навчальному процесі, - використання різних ігрових і тренувальних ситуацій, що моделюють різні сторони професійної діяльності та ситуації вибору професії, дослідження і спостереження за підлітком безпосередньо в трудовій діяльності, побудова «ланцюжка» послідовних дій, що забезпечують реалізацію запланованих професійних цілей і перспектив, побудова системи різних варіантів дій підлітка, спрямованих на досягнення певної мети професійного самовизначення, які дозволяють виділити оптимальні варіанти для професійних перспектив.

Профорієнтаційні ігри та вправи. Профорієнтаційні ігри з груповою методикою активізації професійного самовизначення підлітків в межах закладів середньої загальної освіти. Вони оптимізовані для реальних умов роботи з учнями (обмежений час гри під час уроку чи виховного заходу, необхідність роботи з усім класом тощо). При проведенні профорієнтаційних занять такі ігри можна використовувати як доповнення до діагностичних процедур, бесіди, індивідуальні консультації та інші форми виховної роботи. Практичний досвід показує, що якщо ігри займають 25-30% загального часу уроку (виховного заходу), то це сприймається учнями не як «розвага», як природна форма роботи. Ігрові та профорієнтаційні вправи та мікроситуації зазвичай використовуються під час роботи з підгрупою (8-15 учнів) або малою групою (6-8 учнів), що ускладнює їх використання на уроках.

Активізуючі профорієнтаційні опитувальники. Вони створені з метою урізноманітнення профорієнтаційних засобів діагностики, оскільки багато методів тестування, анкет та інших засобів консультування не завжди позитивно сприймаються студентами. На думку М. Пряжникова, такі анкети можна розглядати як різновид тестової гри, важливою умовою якої є розуміння того, що вони не є «справжнім психодіагностичним інструментом.

Якщо у «традиційних тестах та анкетах головна функція – здійснення психодіагностики, тобто отримання певних персональних даних, то у разі активізуючих анкет їх розробники відмовлялися надати «об’єктивний діагноз» для учасника.

Схеми аналізу та самоаналізу ситуацій самовизначення. Особливою групою активуючих профорієнтаційних методів є схеми аналізу та самоаналізу ситуацій самовизначення. З одного боку, ці схеми можуть виступати як деякі теоретичні моделі процесу прийняття рішень щодо майбутньої професії, а з іншого боку, їх можна розглядати як самостійні методи, що активізують професійне самовизначення підлітків.

Психологічним змістом їх використання є можливість найбільш узагальненого розгляду найскладніших проблем, пов'язаних з прийняттям рішень і плануванням перспектив розвитку підлітка, що самовизначається. У порівнянні з багатьма іншими формами профорієнтаційної роботи, такі схеми дозволяють представити складні процеси в простій і зрозумілій (наочній) формі. До схем загальної оцінки ситуацій самовизначення включають: «восьмикутник основних факторів вибору професії»; схему рівнів сформованості особистісного професійного плану; схему альтернативного вибору та побудовані на її основі методики конкретизації обраної спеціальності в конкретних навчальних закладах.

Комплексні методики (технології) підготовки підлітків до професійного самовизначення. Ми розглядаємо професійне самовизначення підлітків не лише як результат, а й як процес, що характеризується його конкретною метою, загальними та частковими завданнями, структурою, алгоритмом дій та взаємодій підлітків і викладачів тощо, що дозволяє поставити проблему побудови відповідних технологій. За останні роки розроблено декілька методик, впровадження яких, на думку їх авторів, сприятиме свідомому та самостійному вибору студентами майбутньої професії, побудові та реалізації планів професійної кар’єри тощо.

З точки зору можливості технологізації процесу професійного самовизначення підлітків, особлива увага приділяється методиці підготовки студентів до вибору професії Євген Клімов (Росія), Джон Холланд (США) та Шигекадзу Фукуями (Японія). Оскільки метод Є. Клімова достатньо повно висвітлений у вітчизняній літературі і активно використовувалась у практиці загальноосвітніх навчальних закладів СРСР та пострадянських республік, орієнтуємося на методику Д. Холланда та С. Фукуями.

Висновки до пункту 2.3.

Отже, викладене дає підстави стверджувати, що готовність підлітків до вибору майбутньої професії є стійким особистісним утворенням, що формується у процесі цілеспрямованого педагогічного впливу та індивідуального розвитку особистості, яке у єдності розвитку своїх складових забезпечує усвідомлений та обґрунтований вибір майбутньої професії.

Щоб підготувати підлітків до життя і праці, сформувати конкурентоспроможну особистість з розвинутими морально-діловими якостями, потрібна більш чітка, науково обґрунтована система навчання виховання і профорієнтації учнів, а також допомога високоморального творчого педагога-професіонала. Створення саме такої системи сприяло б успішному виконанню закладом середньої загальної освіти соціального замовлення суспільства. Адже систематична та цілеспрямована робота педагогічного колективу щодо формування в старшокласників морально-ділових якостей позитивно впливає на рівень їхньої пізнавальної активності, економічної вихованості та загальнолюдської культури.

Там, де здійснюється комплексний підхід до справи навчання і виховання підлітків, де забезпечується виховне навчання, педагоги працюють творчо, з вогником, там досягають високих результатів у гармонійному розвитку підлітків, у підготовці їх до життя і продуктивної праці.

Висновки до розділу 2

Отже, для ефективності діяльності соціального педагога щодо професійного самовизначення підлітків доцільно орієнтуватися на формування особистісних якостей учнів: здібності до самопізнання, незалежності, довіри до себе, вміння робити вибір і нести за нього відповідальність, цілеспрямованості, самокритичності, компетентності, комунікабельності, самостійності, мобільності, вольових якостей.

Профорієнтаційна діяльність соціального педагога буде ефективною за умови її системності, комплексності і безперервності. Дана діяльність повинна включати наступні напрями:

- надання підліткам глибоких і всесторонніх знань з проблеми вибору професії: знань про світ професій, про самого себе, про шляхи здобування професійної освіти, про потребу в кадрах.

- надання підліткам можливостей для глибокого самопізнання: свого темпераменту, інтересів, здібностей, схильностей, типу мислення, потреб, ціннісних орієнтацій і так далі;

- сприяти активізації підлітків у пошуку власного шляху освоєння професії;

- створення умов для моделювання свого майбутнього, для побудови еталонів у вигляді ідеального образу професіонала, для створення професійних інтересів і планів.

Також важливою умовою ефективності профорієнтаційної роботи є спільна діяльність щодо професійного самовизначення підлітків та соціального педагога, педагогів освітньої установи, а також батьків учнів. Це забезпечить цілісність і безперервність роботи і дозволить соціальному педагогу відстежувати результати своєї діяльності за межами проведених ним заходів з профорієнтації.

За результатами проведеного дослідження:

- 9% опитаних не знають, що таке професійне самовизначення;
- 63% опитаних оцінюють рівень свого професійного самовизначення як такий, над яким ще потрібно попрацювати;
- 21% респондентів зізнаються, що не зможуть обрати свій професійний напрямок незабаром;
- 42% - зізналися, що з ними не проводились професійно-консультативні/профорієнтаційні заходи, що мали б можливість вплинути на їхній вибір;
- 55% опитаних вважають, що їм би не завадила цілеспрямована робота з фахівцями психологічної служби закладу загальної середньої освіти, задля допомоги у виявленні ваших сильних сторін та нахилів до тих чи інших професій та допомоги у професійному самовизначенні;
- 66% - вважають, що допомога у професійному самовизначенні має надаватися у закладі загальної середньої освіти;
- 48% - хотіли б отримувати підтримку та допомогу у професійному самовизначенні від соціального педагога чи психолога в межах закладу загальної середньої освіти.

Отже, професійне самовизначення – це складне особистісне утворення, яке проявляється у самореалізації особистості в професійній діяльності. Зважаючи на складність розглянутих понять, можна з впевненістю сказати: для того, щоб підліток правильно і усвідомлено вибрав професію, яка б відповідала суспільним і особистісним потребам, визначив свою професійну позицію, йому необхідна кваліфікована допомога, а саме: розумне соціально-педагогічне втручання, професійне консультування та послідовне проведення всіх етапів профорієнтаційної роботи.

Загальні висновки

Професійне самовизначення для підлітків - це складний і тривалий процес, який охоплює значний період життя. Підліткам слід орієнтуватися в різних професіях, але це непросто, оскільки в основі ставлення до професії часто лежить не їх власний досвід, а чужий, тобто отриманий від батьків, друзів, знайомих тощо.

Крім того, потрібно правильно оцінити свої власні можливості - рівень навчальної підготовки, здоров'я, матеріальні умови сім'ї, і головне - свої здібності і схильності.

Формування планів на майбутнє є найважливішим етапом у розвитку соціальної дорослості в підлітковому віці. Суттєвим показником соціально-психологічної зрілості підлітка є його ставлення до свого майбутнього.

Головним завданням соціального педагога закладу загальної середньої освіти є створення умов для всебічного розвитку особистості підлітка.

Професійне самовизначення - це складний та суперечливий процес, що вимагає від підлітка мобілізації внутрішніх ресурсів та вивчення власних інтересів та уподобань.

Таким чином, ми повинні пам'ятати, що головним завданням педагогів, психологів, батьків є сприяння в усвідомленому професійному виборі підлітка. При цьому саме він є суб'єктом вибору. Усвідомлений професійний вибір дозволяє спрогнозувати його успішність, ступінь задоволеності та комфорту від своєї професійної діяльності, досягнення професійних вершин. В свою чергу, усвідомлений вибір професії дозволить уникнути професійного вигорання, зменшить плинність кадрів на підприємствах, в організаціях та установах.

Підсумковим етапом профорієнтації є свідоме обрання підлітком професії і визначення шляхів оволодіння нею. Тому саме профорієнтаційна робота соціальних педагогів навчання допоможе учням краще зрозуміти себе, свої потреби, інтереси, схильності до роботи в соціальній сфері і зробити свідомий професійний вибір, та стати професійно зорієнтованим студентом.

Таким чином, формування у підлітків уміння самостійно та усвідомлено приймати рішення щодо професійного самовизначення, вибирати шляхи отримання освіти та підготовки до професійної діяльності, нести відповідальність за здійснений вибір покладається на систему шкільної освіти. Саме заклад середньої загальної освіти має стати центром профорієнтаційної роботи, професійна орієнтація – невід’ємною складовою навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі, учитель – одним із головних організаторів і безпосередніх утілювачів профорієнтаційної роботи, а підготовка учнів до професійного самовизначення – одним із важливих соціально значимих завдань його педагогічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балл Г. О. Психолого-педагогічні засади професійної орієнтації школярів // Професійна діагностика – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. С. 4-19.
2. Барабаш Ю. Г. Позінкевич Ю. Г. Психолого-педагогічні основи вибору професії : навч. посіб. Луцьк : РВВ «Вежа» 2003. 201 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник К. : Либідь, 2008.
4. Бех І. Д. Виховний процес в осягнутих глибинах / І. Д. Бех. // Шкільний світ. – 2014. – № 5 (685). – 42 с.
5. Бех М. І. Образ «Я – майбутній професіонал» як мета профорієнтаційної роботи зі старшокласниками. // Теорет.-метод. проблеми виховання дітей та учн. молоді : зб. наук. пр. / К. : АПН України 2007.
6. Вітковська О. І. Психологічні умови професійного самовизначення випускників середніх шкіл у процесі профконсультації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. І. Вітковська. – К. : Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 2002. – 21 с
7. Газман, О.С. Некласична виховання / О. С. Газман. - М.: Наука, 2002. -289 С.
8. Гриценко Л. І. До питання забезпечення професійного самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал. – Івано-Франківськ : НАІР, 2014. – Вип. 4. – С. 342–345.
9. Грінцова О.М. Психологічні особливості професійного самовизначення майбутніх учителів в умовах підготовки за двома спеціальностями: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Ольга Михайлівна Грінцова. – К., 2008. – 20 с.
10. Гуцан Л. А. Простір профільного самовизначення як складова формування готовності учнів основної школи до свідомого вибору профілю навчання //

- Професійна орієнтація: теорія і практика : науково-методичний посібник.
Івано-Франківськ : Тіповіт, 2011. С. 33–38.
11. Данилова Л. Формувати особистість нового типу / Л. Данилова // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 3. – С. 59– 64.
  12. Дзюбко Л. Діагностика навчальної мотивації : збірник методик. К. : Шк. світ, 2011. 126 с
  13. Закатнов Д. О. Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення : монографія. К. : Педагогічна думка, 2012. 160 с.
  14. Захаров, М.М. Професійна орієнтація школярів / М. М. Захаров. - М.: Педагогіка, 1989. - 321 с.
  15. Зінченко В. П., Янцур М. С. Теорія і практика розбудови системи професійної орієнтації в сучасних умовах // Оновлення змісту і методи психології освіти та професійної орієнтації. – Вип. 4, 1998. – С. 4-15.
  16. Кириленко Т.С. - Психологічні особливості уявлення про часову перспективу у молодих осіб із різними життєвими смислами // Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2021. Науково-метричне видання.
  17. Концепція профорієнтації учнівської молоді / Є. Павлютенков, В. Зінченко, М. Тименко, М. Янцур // Психолого-педагогічні новини. Інформаційний бюлетень АПН України. – 1994. – № 3.
  18. Коропецька О. М. Профорієнтація та профвідбір : навч. посіб.– Івано-Франківськ, 2005. – 236 с.
  19. Крапивницька А. О. Особливості професійного самовизначення старшокласників з різним соціометричним статусом // Психологічні дослідження: наукові праці викладачів та студентів соціально – психологічного факультету. Житомир : Видво ЖДУ імені Івана Франка, 2018. – С. 52-55.
  20. Легун О. М. Поняття самовизначення у психології. // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. КПНУ ім. Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2010.

- 21.Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К.Маркова. – М., 1996.
- 22.Марченко І. Авторська програма «Я обираю професію» : [цикл занять для учнів 8–9 кл.] // Директор школи. – 2008. – № 39. – С. 27–32.
- 23.Мельник О. В. Післяіндустріальний світ: нові виклики до професійної орієнтації дітей та учнівської молоді. // Педагогіка і психологія. – 2014. – № 1. – С. 24–31.
- 24.Мельник О. В. Принцип активного професійного орієнтування учнів.// Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць. К. : Інститут проблем виховання АПН України, 2009 – Вип. 13, кн. 2 – С. 299–308.
- 25.Мельник О. В. Проблеми професійної орієнтації учнівської молоді та перспективні напрями їх вирішення. // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Вип. 15, кн. 1. – Кам'янець-Подільський : ПП Зволейко Д.Г., 2011. – С. 283 – 293.
- 26.Мельник О. В. Профорієнтаційна робота зі школярами в умовах профільного навчання : науково-метод. посіб. К. : Мегапринт, 2008. 106 с.
- 27.Метельська Наталія Йосипівна / 10 УДК 378.22:159.923.2 / Професійна самосвідомість майбутніх педагогів як складова їх професійного самовизначення.
- 28.Методи психодіагностики у системі професійної консультації. – Кн. 2 – К. : ДЦЗУ, 2002. – 234 с. 78.
- 29.Морін О. Л. Забезпечення професійного самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу. // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД. – 2014. – Вип. 18, кн. 2 – С. 15–23.
- 30.О.А. Васильєва «Фактори професійного самовизначення особистості в сучасних умовах» 2013.
- 31.О. В. Кочкурова / 11 УДК 37.091.2:331.548 / Профорієнтаційне консультування як необхідна складова професійного самовизначення старшокласників.

- 32.Оксана Браславська / Збірник наукових праць. Випуск 1, 2018/ Активізація професійного самовизначення учнів у закладах загальної середньої освіти.
- 33.Павлютенков Є. М. Модель компетентного випускника школи / Є. М. Павлютенков // Управління школою. – 2005. – № 28– 29. – С. 4– 12.
- 34.Панок В. Г. Старший шкільний вік: рефлексія, самовизначення, вибір професії, життєві плани / В. Г. Панок, Т. М. Титаренко // Основи практичної психології : підручник / [під ред. В. Г. Панок, Т. М. Титаренко, Н. В. Чепельової та ін.] – К. : Либідь, 1999. – С. 440 – 447.
- 35.Поліщук В. А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти: Монографія / За ред. Н. Г. Ничкало. – Тернопіль: ТНПУ, 2006. – 424 с.
- 36.Працевлаштування випускників вищих навчальних закладів – реалії та перспективи/ Наукова стаття/ Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Соціальна робота/ За ред.О.В.Чуйко. – К.Видавничо- поліграфічний центр «Київський університет». Випуск1 (1) -/- 2017 – с.66-69 (Фахове видання).
- 37.Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov>.
- 38.Про Основні орієнтири виховання учнів 1– 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України : наказ МОНмолодьспорту No 1243 від 31.10.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/24565/
- 39.Професійна рефлексія у діяльності соціального педагога/ Навчально-методичний посібник/ Київ, 2013 -248 с./Плахотнік О.В.
- 40.Синявський В. Кабінет професійної орієнтації в школі : метод. рек. К. : Київський міський центр зайнятості, 2004. – 32 с.
- 41.Становських З. Л. Рефлексивні компоненти професійного самовизначення старшокласників :19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / З. І.Становських. – К. : Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПНУкраїни, 2005. – 19 с.

42. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. НАПН України за 2013 рік / [За ред. О. В. Сухомлинської, І. Д. Беха, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника ; літ. ред. І. П. Білоцерківець]. – Івано-Франківськ: НАІР, 2014. – Вип. 4. – 465 с.
43. Теоретичні і методичні основи профорієнтації учнів загальноосвітніх шкіл та психолого-педагогічний відбір абітурієнтів на педагогічні спеціальності вищих навчальних закладів / Укл. Вареник В. В., Прокопенко Л. І. – Черкаси, 2006. – 128 с.
44. Ткачук Л. В. Професійне самовизначення та його емпатійні детермінанти у сучасного юнацтва : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Лариса Василівна Ткачук. – Одеса : Південний науковий центр АПН України, 2003. – 186 с.
45. Туриніна О. Л. Психологічні особливості професійного самовизначення учнів профільних педкласів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. Л. Туриніна – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. – 19 с.
46. Федоришин Б. О. Проблема особистості і її професійних здібностей в психології професійної орієнтації / Б. О. Федоришин // Сучас. інформ. технології та інновац. методики навчання в підготов. фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. Ін-ту педагогіки і психології проф. освіти АПН України, Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського [таін.]. – К. ; Вінниця, 2004. – Вип. 4. – С. 112–116.

Додатки

Додаток А «Анкета»

Вітаю!

Мене звати – Набитович Тетяна, я студентка 4го курсу факультету психології КНУ ім. Т. Шевченка.

Прошу вас прийняти участь в АНОНІМНОМУ анкетуванні в межах моєї дипломної роботи під назвою «Соціально-педагогічні технології професійного самовизначення підлітків у закладі загальної середньої освіти».

Дякую за допомогу!

1. Чи знаєте ВИ, що таке «професійне самовизначення»?

- Так
- Ні

2. Чи вважаєте Ви рівень свого професійного самовизначення достатнім?

- Так, повністю
- Так частково
- Ні, варто попрацювати над цим
- Не знаю, маю сумніви

3. Чи вважаєте Ви, що незабаром будете готові обрати свою майбутню професію?

- Так, повністю погоджуюсь
- Так, погоджуюсь, я рухаюсь в потрібному напрямку
- Ні, не погоджуюсь, я ще не розумію який професійний напрямок обрати
- Повністю не погоджуюсь, я зовсім не готовий(а) обрати майбутню професію

4. Яку професію ВИ розглядаєте як найбільш привабливу для себе:

- Ненормована робота в онлайн форматі
- Нормована робота в оф-лайн форматі
- Державна служба (у тому числі і робота у громадський і благодійних організаціях)
- Планую розпочати власний бізнес
- Не обрав(ла) сумніваюся

5. Що, на вашу думку, **НАЙБІЛЬШЕ** впливає на ваш вибір професії?

- Суспільство
- Точка зору батьків та рідних
- Думка друзів та однолітків
- Рівень заробітної плати
- Престижність професії
- Можливості кар'єрного зростання в обраній професійній площині
- Можливість поєднувати роботу з власними захопленнями
- Моя думка залежить тільки від мого власного бачення

6. Чи проводилися з вами професійно-консультативні/профорієнтаційні заходи, які мали б можливість вплинути на ваш професійний вибір?

- Так, проводилась у закладі середньої освіти
- Так, проводилась поза межами школи, я звертався/зверталась до кар'єрного консультанта
- Ні, не проводилась, я сам/сама намагаюсь зрозуміти ким я хочу бути
- Ні, не проводилась, але моє оточення допомагає мені прийняти рішення

7. На вашу думку, чи потребуєте ви цілеспрямованої роботи з фахівцями психологічної служби закладу загальної середньої освіти, задля допомоги у

виявленні ваших сильних сторін та нахилів до тих чи інших професій та допомоги у професійному самовизначенні?

- Так, я відчуваю потребу у такій допомозі.
- Так, я вважаю, що це було б корисним.
- Ні, потреби не відчуваю, але не завадило б.
- Ні, мені це не потрібно

8. Чи вважаєте ви що допомога у професійному самовизначенні має надаватися у закладі загальної середньої освіти?

- Так, повністю згоден(а)
- Так, згоден(а)
- Частково згоден(а)
- Не згоден(а)

9. Чи хотіли б ви отримувати підтримку та допомогу у професійному самовизначенні від соціального педагога чи психолога в межах закладу загальної середньої освіти?

- Так, дуже хотілося б
- Так, хотілося б
- Не впевнений(а)
- Не хотілося б

10. Які результативні ВИ очікуєте від професійного самовизначення у закладі загальної середньої освіти?

- Я маю визначитися з закладом вищої освіти, куди буду вступати
- Я маю сформувані сферу інтересів (перелік спеціальностей, з який буду вибирати)
- Я маю дізнатися про доступний перелік освітніх програм/спеціальностей/факультетів в університетах міста/країни
- Свій варіант